MUHBA MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA (MUHBA)
Plaça del Rei, s/n.
08002 Barcelona
Tel.: 93 256 21 00
Fax: 93 315 09 57
museuhistoria@bcn.cat
www.museuhistoria.bcn.cat/quarhis

Ajuntament de Barcelona

MUHBA MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

quarhis 11

QUADERNS D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

BARKENO | BARCINO | BARCINONA
BARŠALŪNA | BARCELONA

quarhis
ÈPOCA II · ANY 2015 · N.11 · ISSN 1699-793X
248 PÀGINES · BARCELONA

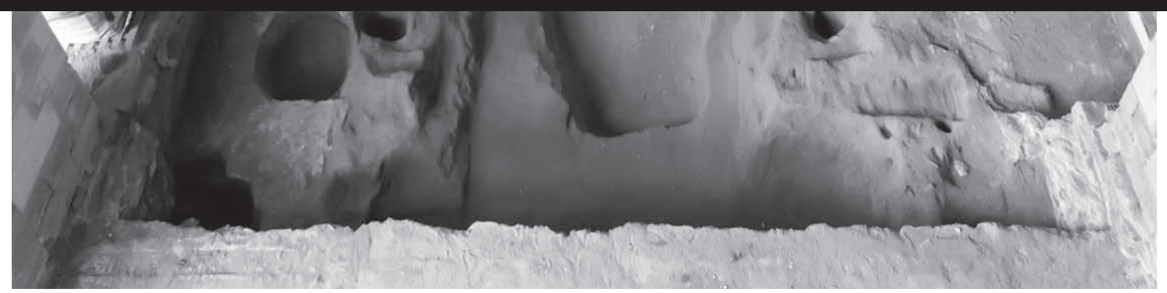

Editor:
Museu d'Història de Barcelona (MUHBA)
Institut de Cultura
Ajuntament de Barcelona

Director MUHBA:
Joan Roca i Albert

Direcció Quarhis:
Julia Beltrán de Heredia

Secretària de redacció:
Vanesa Triay

Consell de redacció:
Xavier Aquilué (MAC)
Julia Beltrán de Heredia (MUHBA)
Josep Guitart (UAB)
Josep M. Gurt (UB)
Albert López (DiBa)
Magí Miret (GC)
Carme Miró (ICUB)
Miquel Molist (UAB)
Isabel Rodà (UAB)

Avaluadors externs:
Luis Caballero Zoreda
Carmen Fernández Ochoa
Sauro Gelichi
Jean Guyon
Simon Keay
Bernat Martí
Lucy Vallauri
Desiderio Vaquerizo
Giuliano Volpe

Control gràfic:
Emili Revilla

Disseny gràfic:
PFP
(Quim Pintó,
Montse Fabregat)

Realització:
Edicions Hipòtesi, SL

Impressió:
Índice Arts Gràfiques, SL

Imatges de la coberta:
José Luis Biel-MMB
i Noemí Nebot Pich

ISSN
1699-793X

Dipòsit legal
B-9715-2005

© dels textos els autors
© de l'edició

Museu d'Història de Barcelona
Institut de Cultura,
Ajuntament de Barcelona
Plaça del Rei, s/n
08002 Barcelona
Tel.: 93 256 21 00
Fax: 93 315 09 57
www.museuhistoria.bcn.cat/quarhis

MUHBA MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

QUADERNS D'ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE BARCELONA

| BARKENO | BARCINO | BARCINONA | BARŠALŪNA | BARCELONA |

quarhis
ÈPOCA II·ANY 2015·NÚM.11·ISSN 1699-793X
248 PÀGINES · BARCELONA

Ajuntament de Barcelona

SUMARI
SUMARIO
SUMMARY
SOMMAIRE

9-11 **PRESENTACIÓ. OBERTURA DE CAMP**
JOAN ROCA I ALBERT

12-13 **EDITORIAL**
JULIA BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO

ENTERRAR-SE AL DAVANT DEL MAR

16-64 LES NECRÒPOLIS DE LES DRASSANES REIALS DE BARCELONA (SEGLES I-VII)
ESTEVE NADAL ROMA

51 ANNEX 1. Llits funeraris d'os dels segles I i II dC
ESTEVE NADAL ROMA | ISABEL PELLEJERO USÓN

59 ANNEX 2. Estudi arqueobotànic de la necròpolis de les Drassanes Reials
RAQUEL PIQUÉ I HUERTA | MARC FERRÉ I TRÍAS

66-78 LA POBLACIÓ ROMANA A *BARCINO* A TRAVÉS DEL JACIMENT DE LES DRASSANES. DADES ANTROPOLÒGIQUES, DEMOGRÀFIQUES I CULTURALS
M. EULÀLIA SUBIRÀ I DE GALDÀCANO

NOTES I ESTUDIS

82-96 EVIDÈNCIES ARQUEOLÒGIQUES DE LES COMUNITATS HUMANES EN LA TRANSICIÓ DEL III AL II MIL·LENNI CAL BC AL PLA DE BARCELONA
ANNA GÓMEZ BACH | ANNA BORDAS TISSIER | SERGIO ARROYO BORRAZ | JOSEFA HUERTAS ARROYO | JORDI AGUELO MAS | ALBERT VELASCO ARTIGUES | JAVIER GONZÁLEZ MUÑOZ | JORDI NADAL LORENZO | MARIA SAÑA SEGUÍ | MIQUEL MOLIST MONTAÑÁ

98-124 ELS JACIMENTS DE L'ESTACIÓ DE LA LAV A LA SAGRERA I EL DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU: APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DE L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT RURAL D'ÈPOCA IBÈRICA AL PLA DE BARCELONA
ISABEL PEREIRA HERNÁNDEZ | CONXITA FERRER ÀLVAREZ | FRANCESC ANTEQUERA DEVESA

126-146 NOVETATS SOBRE EL FÒRUM DE *BARCINO*: LA CÚRIA I ALTRES EDIFICIS PÚBLICS
JULIA BELTRÁN DE HEREDIA BERCERO

148-162 EL CONSUM DE TABAC ENTRE ELS PESCADORS D'ÈPOCA MODERNA. NOVES DADES RELATIVES AL CONJUNT DE PIPES DE CERÀMICA TROBADES A BARCELONA
MIKEL SOBERÓN RODRÍGUEZ

164-182 LA CÉRAMIQUE CATALANE DU XVe AU XVIIe SIÈCLE EN PROVENCE ORIENTALE. RELECTURE ET NOUVEAUX APPORTS DES CONTEXTES MARITIMES.
GAËLLE DIEULEFET

184-199 LA BOTIGA DE JOSEP BARBA: UN TERRISSER A LA BARCELONA DEL SEGLE XVIII
NOEMÍ NEBOT PICH

NOTICIARI

202-204 PROJECTE PREHISTÒRIA AL PLA DE BARCELONA

205-206 PLA *BARCINO*. LA MURALLA ROMANA ENTRE LES TORRES 27 I 28. RESULTATS ARQUEOLÒGICS

207-209 PLA *BARCINO*. LA BASÍLICA DELS SANTS MÁRTIRS JUST I PASTOR: LA CIUTAT CRISTIANA I VISIGODA

210 LA RECUPERACIÓ DE LES PINTURES MURALS ROMANES DE LA *DOMUS* DEL CARRER D'AVINYÓ, 15

211-213 TÈCNIQUES CONSTRUCTIVES I ARQUITECTURA DEL PODER AL NORD-EST DE LA TARRACONENSE. METODOLOGIA DE REPRESENTACIÓ I PARÀMETRES ANALÍTICS PER A LA COMPRENSIÓ DELS PROCESSOS EVOLUTIUS ENTRE L'ALT IMPERI I L'ANTIGUITAT TARDANA. ACTIVITAT DUTA A TERME EL 2013-2104.

214 CONVENI AMB LA UNIVERSITAT DE BARCELONA PER A L'EXCAVACIÓ DELS JARDINS DE VICTORIA DE LOS ÁNGELES

215-217 **BIBLIOGRAFIA PUBLICADA SOBRE ARQUEOLOGIA DE BARCELONA**

219-226 **TEXTOS EN CASTELLANO. SÍNTESIS**

227-234 **ENGLISH TEXT. SUMMARY**

235-242 **TEXTES EN FRANÇAIS. RÉSUMÉ**

243-247 **NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS A QUARHIS**

NOTES I ESTUDIS

ELS JACIMENTS DE L'ESTACIÓ DE LA LAV A LA SAGRERA I EL DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU: APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DE L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT RURAL D'ÈPOCA IBÈRICA AL PLA DE BARCELONA

En el Pla de Barcelona es documenta, en època ibèrica, una alta densitat de jaciments de caràcter rural (segles IV-I aC). A partir de dades provinents d'excavacions recents, intentarem descriure la varietat d'aquest tipus de poblament, exposar-ne la important funció econòmica i mostrar la continuïtat del fenomen fins a època romana.

Paraules clau: època ibèrica, poblament rural, Pla de Barcelona, sitges, assentaments.

LOS YACIMIENTOS DE LA ESTACIÓN DE LA LAV EN LA SAGRERA Y EL DEL HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU: APROXIMACIÓN AL ESTUDIO DE LA EVOLUCIÓN DEL POBLAMIENTO RURAL DE ÉPOCA IBÉRICA EN EL PLA DE BARCELONA

En el Pla de Barcelona se documenta en época ibérica una alta densidad de yacimientos de carácter rural (siglos IV-I a.C.). A partir de los datos extraídos de excavaciones recientes, intentaremos describir la variedad de este tipo de población, expondremos su importante función económica y mostraremos la continuidad del fenómeno hasta época romana.

Palabras clave: época ibérica, poblamiento rural, Pla de Barcelona, silos, asentamientos.

THE SITES OF LA SAGRERA HIGH SPEED TRAIN STATION AND LA SANTA CREU I SANT PAU HOSPITAL: AN APPROACH TO THE STUDY OF THE EVOLUTION OF RURAL SETTLEMENTS FROM THE IBERIAN PERIOD IN THE BARCELONA PLAIN

In the Barcelona Plain, during the Iberian period, a high density of rural settlements (4th-1st century BC) is documented. Based on data from recent excavations, we will endeavour to describe the variety of these kinds of settlement, set out their important economic function and show the continuity of the phenomenon until Roman times.

Key words: Iberian era, rural town, Barcelona Plain, silos, settlements.

LES GISEMENTS DE LA GARE DU TGV À LA SAGRERA ET CEUX DE L'HÔPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU : APPROCHE DE L'ÉTUDE DE L'ÉVOLUTION DU PEUPLEMENT RURAL À L'ÉPOQUE IBÉRIQUE DANS LA PLAINE DE BARCELONE

À l'époque ibérique, on constate, dans la plaine de Barcelone, une forte densité de gisements à caractère rural (du IVe au 1er siècle av. J.-C.). À partir de données provenant de fouilles récentes, nous essayerons de décrire la variété de ce type de peuplement, d'en présenter l'importante fonction économique et de montrer la continuité du phénomène jusqu'à l'époque romaine.

Mots clé : Époque ibérique, peuplement rural, plaine de Barcelone, silos, colonies.

ELS JACIMENTS DE L'ESTACIÓ DE LA LAV A LA SAGRERA I EL DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU: APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DE L'EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT RURAL D'ÈPOCA IBÈRICA AL PLA DE BARCELONA

ISABEL PEREIRA HERNÁNDEZ*
CONXITA FERRER ÀLVAREZ**
FRANCESC ANTEQUERA DEVESA***

Recepció del text: 15 de gener de 2015 /
Acceptació: 2 de març de 2015.

Introducció

Aquest article pretén fer una aproximació a l'estudi del poblament rural en època ibèrica al Pla de Barcelona, prenent com a punt de partida les dades extretes de dos jaciments documentats recentment: el de l'estació de la LAV a la Sagrera i el de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau[1].

Entenem per poblament rural els assentaments ubicats a la vora dels grans eixos de comunicació, a les zones planes i fèrtils, que consisteixen en indrets d'explotació econòmica (en gran mesura agrícola) i que, d'una manera o altra, depenen d'altres centres d'entitat superior o dels nuclis vertebradors del territori. Aquests tipus d'assentaments es defineixen arqueològicament per una sèrie de característiques recurrents: es situen en llocs plans, freqüentment als peus de les muntanyes i pròxims a les zones conreables, molt sovint a prop els uns dels altres, i presenten unes petites dimensions, almenys pel que fa la zona d'habitatge, i absència d'estructura urbana i de fortificacions.

El poblament rural ha estat fins fa relativament poc un concepte pràcticament desconegut, ja que la recerca i la investigació es centraven bàsicament en el que entenem com a "poblat" ibèric, assentaments fortificats ubicats majoritàriament sempre a dalt dels turons. En el Pla de Barcelona, el tema es tracta per primera vegada en un estudi fet per Isabel Rodà l'any 1977 (Rodà, 1977). Però no serà fins al principi dels anys vuitanta del segle XX, moment en el qual s'intensificaran les excavacions en extensió, que queda clar que en les diferents regions coexisteix una diversitat d'assentaments molt notable, fet que accelera un profund replantejament sobre els sistemes econòmics i sociopolítics dels pobles ibèrics, també en el cas de les poblacions més septentrionals. En aquesta fase de la recerca també tindrà un efecte molt important la influència de l'anomenada "arqueologia espacial", que empeny per primera vegada a l'estudi dels territoris al voltant dels nuclis de poblament concentrat. El desenvolupament d'aquests programes de prospeccions sistemàtiques posa de manifest una ocupació important de l'espai entre "poblat" i "poblat", fora dels cims dels turons, a les terres baixes. Entre aquests estudis cal destacar l'intens treball dut a terme a la costa penedesenca i del Garraf, el qual posa de manifest l'existència de denses xarxes d'assentaments de plana enmig dels diferents nuclis de poblament concentrat (Miret *et alii,* 1984; Miret, 1986).

Finalment, l'explosió de l'arqueologia preventiva, sobretot a partir dels anys noranta, ha generat un volum d'informació considerable. Aquest fet ha passat també al Pla de Barcelona, on darrerament s'han excavat diversos jaciments, les dades dels quals no han estat fins ara estudiades ni publicades. El que pretenem amb aquest article és posar a la llum totes aquestes dades, per tal de presentar una síntesi al més acurada possible sobre l'evidència d'aquest tipus de poblament al Pla de Barcelona i sobre la seva perdurabilitat fins a època romana (fig. 1).

Descripció dels assentaments

Estació de la LAV a la Sagrera

En el decurs del seguiment arqueològic de les obres de l'estació de la LAV a la Sagrera es va localitzar i excavar un nombre important d'estructures ibèriques. La intervenció va iniciar-se al final de l'any 2010 i en el moment de l'elaboració d'aquest article encara no havia finalitzat. L'espai on es va actuar té una superfície aproximada de 70.000 m² i es situa on s'ubicava l'antiga estació de mercaderies de la Sagrera i la ronda de Sant Martí, a cavall dels districtes de Sant Martí i Sant Andreu, entre l'antic pont del Treball i el carrer de Fluvià (fig. 1). El jaciment, ubicat en una zona gairebé plana entre 12,80 i 11,50 m sobre el nivell del mar, abasta una àrea aproximada de 3.100 m². Cal comentar, però, que dues de les sitges es troben allunyades uns 170 m al sud-est respecte al gruix de les restes, que es troben més agrupades (fig. 2 i fig. 3). En total es van documentar setze sitges, dos pous, un possible fons de cabana, dos grans retalls de funció indeter-

*Arqueòloga de l'empresa CODEX SCCL. iph77@hotmail.com
**Arqueòloga de l'empresa CODEX SCCL. cferrer@codex.cat
***Arqueòleg de l'empresa CODEX SCCL. frantequera@hotmail.com

1. En el cas del jaciment de l'estació de la LAV a la Sagrera, es va dur a terme sota la direcció de l'arqueòleg Francesc Antequera Devesa, de l'empresa CODEX, entre el desembre de 2010 i el juliol de 2012. L'excavació del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau va estar dirigida per l'arqueòloga Isabel Pereira Hernández, de l'empresa CODEX, entre l'octubre de 2010 i el maig de 2011.

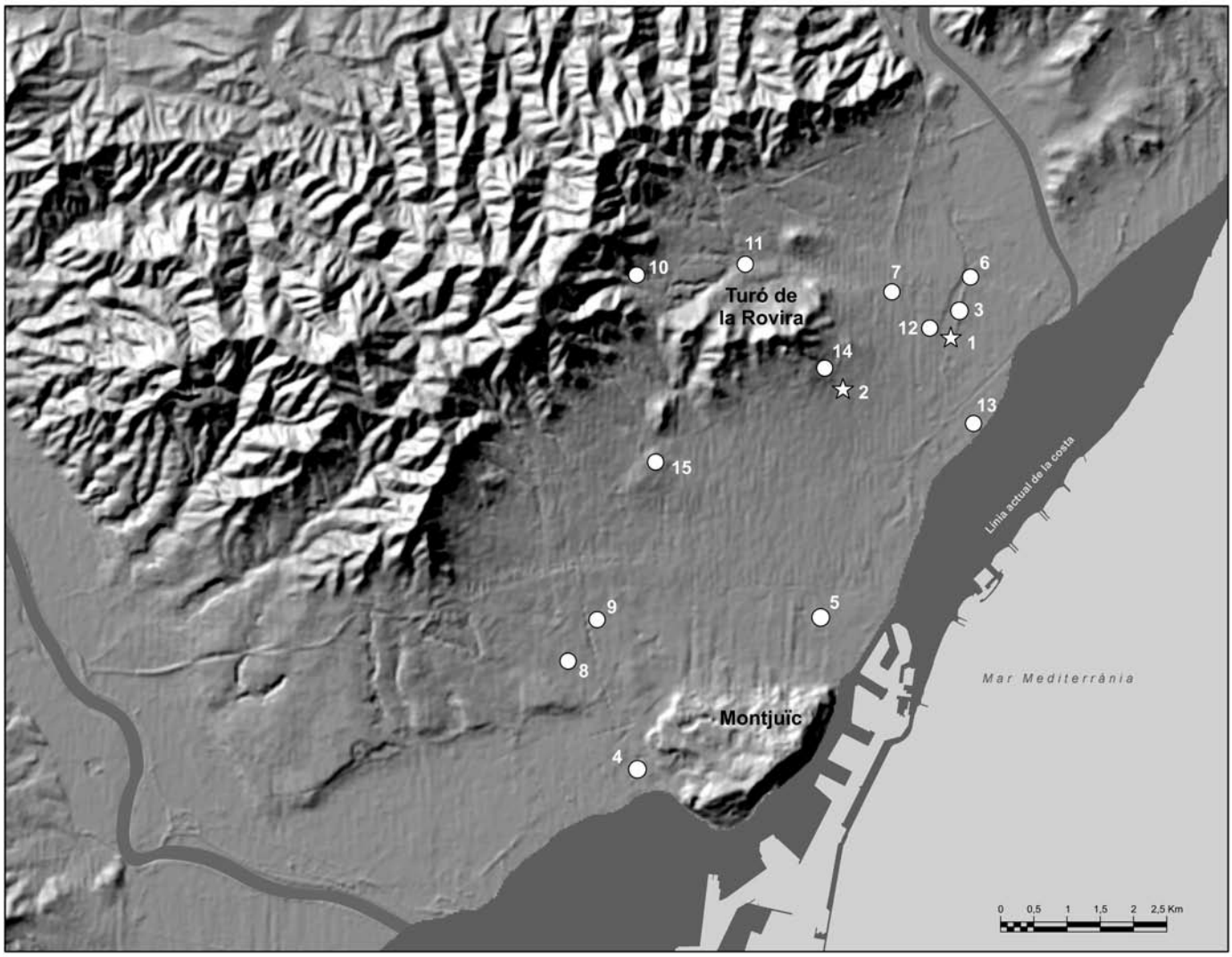

Figura 1
"Plànol d'ombres en base a un model digital d'elevacions", amb indicació dels jaciments estudiats: 1-Estació de la LAV a la Sagrera, 2-Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, 3-Vil·la romana del Pont del Treball, 4-Estació de Foneria, 5-Plaça de la Gardunya. I altres jaciments també molt possiblement de caràcter rural: 6-Can Nyau, 7-Ca l'Armera, 8-C/ Bassegoda, 9-Av. de Madrid/Av. de Carles III/carrer Lluçà, 10-Sant Genís dels Agudells, 11-Can Don Joan, 12-C/ Ciutat d'Elx, 13-Can Ricart, 14-Can Casanovas, 15-Turó de Monterols.
[Autor: Francesc Antequera]

minada i alguns petits retalls també de funció indeterminada. Totes aquestes restes es poden datar entre el segle IV aC i entorn de 200 aC, i es poden identificar tres moments diferenciats. Cal precisar que cinc de les sitges i els petits retalls de funció indeterminada han estat datats en època ibèrica, tot i que no ha estat possible afinar-ne la cronologia perquè el material recuperat dels seus rebliments o bé era molt escàs o bé no proporcionava elements fiables per a la datació. Els petits retalls de funció indeterminada no seran inclosos en aquest article ja que la majoria no presenten gairebé material. Cal dir que, a banda de les estructures de formació antròpica, també es van documentar i excavar paleocanals o antics cursos d'aigua de formació natural reblerts per sediments amb ceràmica d'època ibèrica.

De tres de les sitges, se'n va recuperar la tapadora que les segellava, que mesuraven, respectivament, 0,52x0,47 m, 0,42x0,42 m i 0,50x0,46 m. Sabem, per tant, que les boques, de com a mínim aquests dipòsits, devien tenir un diàmetre d'entre 0,40 m i 0,50 m.

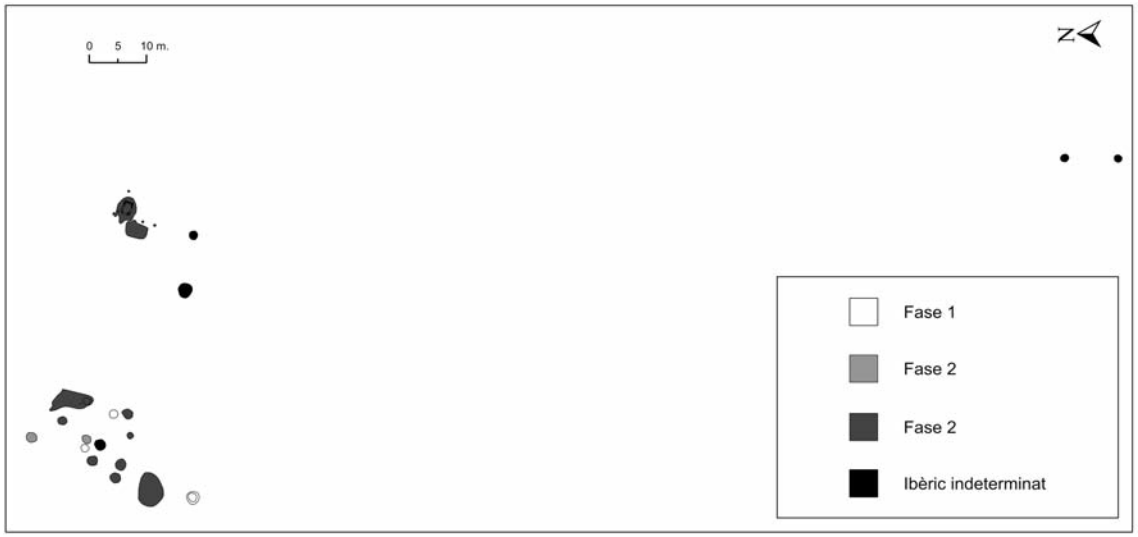

Figura 2
Planta del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera. [Autor: Francesc Antequera]

Fase 1: segle IV aC

D'aquest moment es van excavar tres sitges i un pou amb una amortització datada en el segle IV aC. Dues de les sitges tenen una secció globular amb el fons còncau i unes fondàries de 2,05 m i 1,44 m, respectivament. Les capacitats en litres anirien des dels 4.309 de la més gran fins als 2.062 de la més petita (fig. 4). La tercera sitja també té una secció globular amb el fons còncau, amb una fondària conservada d'1,55 m i una capacitat de 4.294 l (fig. 4). Aquesta és una estructura singular ja que des del seu fons arrenca un pou de planta circular i de secció cilíndrica que té un diàmetre d'1,25 m i una fondària de 8,60 m. A la paret s'observen encaixos excavats a mode de graons amb una separació de 0,40 m entre si. Creiem que molt probablement primer va funcionar la sitja, que, en un moment determinat, es decideix amortitzar excavant el pou en la seva part més profunda per tal d'aprofitar el treball d'excavació fet prèviament. La presència de pous en jaciments ibèrics a Catalunya no és un fet gaire habitual, tan sols podem esmentar els casos de Can Xercavins a Cerdanyola (Francès, Carlús, 1995), el d'Alorda Park de Calafell (Asensio *et alii,*1996), el del castell de Rubí a Terrassa[2] i el de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, del

Figura 3
Vista general del jaciment de la Estació de LAV a la Sagrera on s'aprecien algunes de les sitges.
[Fotografia: Francesc Antequera]

2. Sánchez, E. 1993. *Memòria dels sondejos arqueològics al parc del Castell de Rubí (Vallès Occidental).* Memòria corresponent a la campanya de 1990. Gener de 1993. Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.

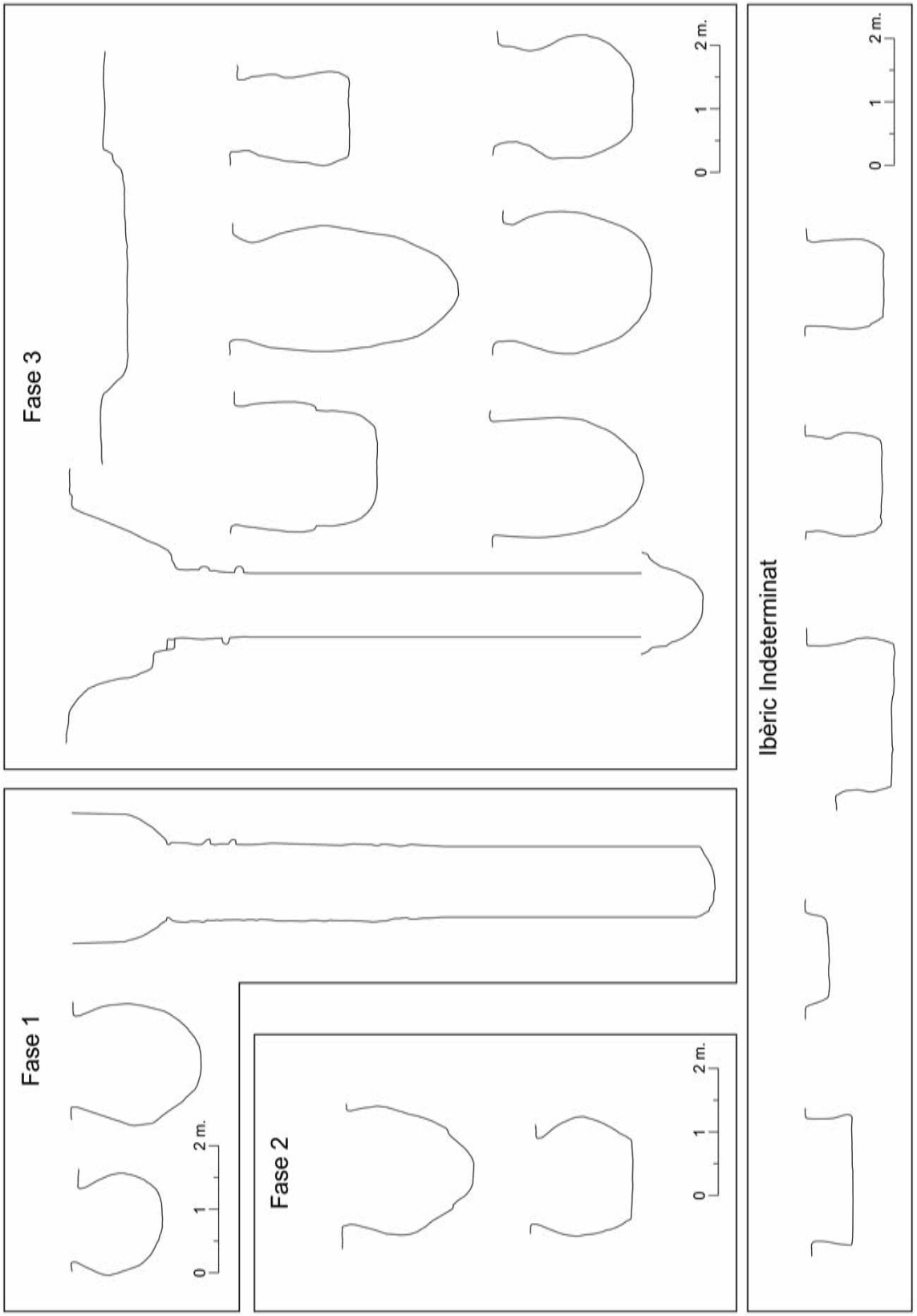

Figura 4
Seccions de les sitges del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera.
[Autor: Francesc Antequera]

qual parlarem més endavant. Com es veu, la majoria correspon a nuclis rurals de plana, però també n'hi ha en nuclis fortificats com és el cas de l'Alorda Park. A tots aquests cal afegir-hi el cas peculiar del pou cisterna del nucli ibèric de Montjuïc (Asensio *et alii*, 2009), el qual també es localitza a l'interior d'una sitja. Aquesta construcció era de planta més o menys quadrangular, de 2,10 m per 2,50 m, i en el seu extrem nord-oest tenia una escala de dos graons. Els estrats que farcien el pou van ser datats al segle IV aC, mentre que els que reblien la sitja, al segle III aC. Es creu que en un principi es va voler fer una sitja, però en trobar un nivell aqüífer es va reconvertir en una mena de dipòsit subterrani o, més aviat, en un pou per a l'extracció d'aigua potable.

Des del punt de vista constructiu i tipològic, el pou excavat a l'estació de la LAV a la Sagrera s'aproxima al pou d'Alorda Park de Calafell i al del castell de Rubí, ja que ambdós presenten una planta arrodonida i no tenen les parets folrades. En canvi, les estructures de Can Xercavins i Montjuïc són de planta quadrangular i tenen les parets revestides de pedra, tot i que aquest darrer també apareix construït al fons d'una sitja.

Fase 2: segle III aC

Les estructures amortitzades en ple segle III aC són només dues sitges, una de secció globular, amb el fons còncau, i una altra que presenta una secció també globular però amb el fons pla. Les seves fondàries són de 2,07 m i 1,60 m i la seva capacitat de 4.806 l i 2.935 l, respectivament (fig. 4).

Fase 3: entorn del 200 aC

El major nombre d'estructures localitzades en el jaciment són amortitzades en aquest moment, concretament sis sitges, un pou, un possible fons de cabana i dos grans retalls de funció indeterminada. Totes les sitges presenten una secció globular, però n'hi ha tres amb el fons pla i tres amb el fons còncau. Les fondàries oscil·len entre 3,57 m la més profunda i 1,86 m la menys fonda, i la capacitat va dels 8.468 l de la més gran fins als 2.635 l de la més petita (fig. 4).

Figura 5
etall del pou documentat en la Fase 3 del jaciment de l'Estació de LAV a la Sagrera. [Fotografia: Francesc Antequera]

A uns quaranta metres a l'est de les sitges es localitza un segon pou i un possible fons de cabana. Aquest pou té una planta rectangular d'1,88 m de llargada i 1,26 m d'amplada i la seva fondària conservada és de 8,40 m (fig. 4). El tram superior del retall, fins a una fondària d'1,60 m, estava revestit per un mur fet de pedres de mida mitjana i petita, mentre que en el segon tram el revestiment de pedres desapareix i es localitzen encaixos a mode de graons amb una separació de 0,60 m entre si. Tipològicament, aquest pou es podria relacionar amb el de Can Xercavins (Francès, Carlús, 1995) per la seva planta rectangular i el folrat de les parets amb pedra, com a mínim en el seu tram més superficial (fig. 5).

A tocar del pou, es va documentar un retall de planta entre rectangular i ovalada amb una llargada de 4 m i una amplada de 2,70 m, amb el fons més o menys pla i una fondària de 0,55 m, que presentava dos forats de pal alineats en el seu costat est (fig. 2). Tot i no haver-se documentat cap nivell d'ús ni llar de foc en el seu interior, pensem que podria tractar-se d'un fons de cabana

semiexcavada en el terreny geològic. De cabanes similars construïdes amb materials peribles, en coneixem bastants exemples en l'ibèric antic[3]. En canvi, són molt més infreqüents en l'ibèric ple i concretament entorn del 200 aC, com per exemple la cabana de Mas d'en Gual (Asensio *et alii,* 2005). Així, la majoria d'estructures comparables que hem localitzat s'amortitzen en cronologies lleugerament posteriors, i el primer exemple podria ser el possible fons de cabana documentat al jaciment de Montilivi a Girona (Martín, 1994). Un segon exemple és el fons de cabana localitzat al jaciment de Can Castells a Vidreres. Aquesta és una estructura de petites dimensions amb dos petits murs que li fan de límit pel nord i pel sud, d'una llargada de 3,90 i 6,25 m, respectivament. En planta, la cabana presentava una forma trapezial, amb tendència rectangular. La seva amortització es situa entre els segles II i I aC (Frigola, Roncero, 2010). En un camp anomenat la Qüestió d'en Sola, a Ermedàs, els anys 1974 i 1975 es va descobrir un conjunt de catorze sitges i les restes de dos fons de cabana. Els materials més moderns del conjunt eren restes d'àmfora del tipus Dressel-1, del segle II-I aC (Martín, 1975). Finalment, al jaciment de la Muntanyeta a Viladamat es va excavar una petita cabana amb diversos annexos i complements, com sitges, un dipòsit, les restes d'una llar domèstica i un petit forn per a la manipulació i fosa de bronze. La cronologia del primer moment es situa en un moment indeterminat de la primera meitat del segle II aC, mentre que l'últim moment ho fa entre el final del segle II aC i el principi del segle I aC (Casas, Nolla, Soler, 2010).

Finalment, a banda de les sitges, el pou i el possible fons de cabana, cal esmentar l'existència de dos retalls de grans dimensions, igualment amortitzats en aquest moment. El primer presenta una planta irregular, té una llargada de 6,10 m, una amplada de 4,75 m i una fondària de 0,75 m. En el seu interior hi havia un retall antròpic més petit i dos possibles forats de pal. El segon retall és de planta ovalada, de secció còncava i fons pla, i presenta una llargada de 6,16 m, una amplada de 4,50 m i una fondària de 0,66 m.

Cal comentar finalment que també es varen excavar diversos petits retalls de funció indeterminada i cinc sitges més, l'amortització de les quals no hem pogut datar de forma més precisa. Una de les sitges correspon a un fons de només 0,38 m de fondària, mentre que la més gran té una fondària d'1,38 m i una capacitat de 6.536 l.

Els conjunts ceràmics

Pel que fa a l'estudi de materials, tant en aquest jaciment com en el de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, es presenten, a banda dels dibuixos dels materials, uns quadres que resumeixen les dades quantitatives, i en certa mesura també tipològiques, d'aquests conjunts ceràmics en cadascuna de les fases. A cada quadre hi ha el nombre total de fragments (Fragments) de cadascuna de les categories ceràmiques representades, el nombre mínim d'individus amb ponderació per u (NMI*) i el nombre mínim d'individus sense ponderar (NMI)[4]. Pel que fa a la informació tipològica, hem inclòs una columna especificant l'assignació tipològica de cada element (Tipologia), quan això és possible[5] i, finalment s'ha afegit una columna que ens indica la quantitat d'aquestes formes (quadres 1, 2 i 3).

Pel que fa a les produccions importades (làm. 1), hem de dir que a totes les fases tenen una representació important, ja que en totes s'assoleixen proporcions al voltant del 10%. D'aquestes importacions cal destacar que la representació de les àmfores és força rellevant, no testimonial, tot i que s'ha de dir que el comptatge per individus ponderats té una influència directa en aquests resultats. Cal destacar en la fase més antiga, la del segle IV aC, la localització d'un exemplar d'àmfora grega de procedència incerta (làm. 1, fig. 3), però que recorda els dos exemplars similars recuperats en una de les sitges del nucli ibèric de Montjuïc (Asensio *et alii*, 2009). Pel que fa, globalment, a la fase entorn de 200 aC, hi ha una presèn-

3. Com la de Burriac a Cabrera de Mar (Benito *et alii,* 1986:15-23), les de la fase 0 del poblat ibèric del turó de Ca n'Oliver a Cerdanyola (Francès, 2005: 59-78), les de la fase inicial del jaciment de Can Xercavins, també a Cerdanyola (Francès, 2000), o les de les fases IA i IB del jaciment de l'Illa d'en Reixac, datades entre finals del VII aC fins al 550 aC (Martín *et alii,* 1999: 1-363).

4. L'NMI amb ponderació es refereix als casos en què només hi ha fragments informes dins d'una categoria ceràmica determinada. Per tal que aquesta categoria quedi representada en el comptatge per individus, s'hi assigna, per ponderació, un individu (ponderació per u). L'NMI sense ponderació, en canvi, només té en compte els elements amb forma, fonamentalment les vores o les bases. En concret, s'ha aplicat la variant de comptatge per individus coneguda com a nombre tipològic d'individus. Aquesta consisteix a efectuar la suma d'individus d'una categoria a partir dels tipus o formes identificables, ja sigui per una vora o per una base, dins de la mateixa categoria.

5. En el cas de les categories de ceràmiques importades, els tipus emprats remeten a classificacions ben conegudes i àmpliament acceptades. En canvi, això no és possible en el cas de les ceràmiques de producció local. Per a la definició tipològica d'aquestes hem utilitzat un seguit de denominacions de formes genèriques (gerra, olla, plat...), fàcilment identificables per tothom.

Fase 1 Segle IV aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Vaixella Importada	Àtica Vernís negre	22	1	1	Lamb. 22	1 vora
	Àtica fig. vermelles	1	1	1	Pelike	1 coll
Total vaixella. Imp.		**23**	**2**	**2**		
Àmfora Importada	Àmf. Grega	2	1	1		1 vora
	Àmf. Pún. CM.	3	1	0		
	Àmf. Pún. Eb.	8	1	1	Indeterminat	1 nansa
Total Àmf. Imp.		**13**	**3**	**1**		
TOTAL IMPORT.		**36**	**5**	**3**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	613	25	25	Gerra	6 vora
					Gerreta	1 vora
					Gerra nansa cistella	1 vora
					Pàtera fons umbilicat	1 fons
					Olla	7 vora
					Olla coll cigne	2 vora
					Tenalla broc inferior	1 vora, 3 broc
					Tapadora	1 vora
					Indeterminat	1 vora, 1 nansa
	C. Ib. reduïda	30	1	0		
	Àmf. Ibèrica	9	5	5		2 v, 1 p, 2 n
	C. reduïda torn lent	11	1	1	Gerra tipus enòcoe	1 vora
	C. a mà	112	11	11	Olla	9 vora
					Tapadora	1 vora
					Indeterminat	1 nansa
TOTAL PROD. LOCAL		**775**	**43**	**42**		
TOTAL		**811**	**48**	**45**		

Quadre 1
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 1 del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera. [Autora: Conxita Ferrer]

Fase 2 Segle III aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Vaixella Importada	Taller de Roses	3	1	0		
Total vaixella. Imp.		**3**	**1**	**0**		
Àmfora Importada	Àmf. Pún. CM.	1	1	0		
	Àmf. Pún. Eb.	55	1	0		
Total Àmf. Imp.		**56**	**2**	**0**		
TOTAL IMPORT.		**59**	**3**	**0**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	331	6	6	Gerra	2 vora
					Plat vora llavi reentrant	1 p. sencer
					Pàtera fons umbilicat	1 fons
					Indeterminat	1 vora, 1 nansa
	C. Ib. reduïda	17	5	5	Plat vora llavi reentrant	3 vora
					Olla	1 vora
					Olleta	1 vora
	Àmf. Ibèrica	7	6	6		1 vora, 5 nansa
	C. reduïda torn lent	11	1	1	Gerra tipus enòcoe	1 vora
	C. a mà	44	6	6	Olla	3 vora, 1 fons
					Tapadora	2 vora
TOTAL PROD. LOCAL		**399**	**23**	**23**		
TOTAL		**458**	**26**	**23**		

Quadre 2
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 2 del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera. [Autora: Conxita Ferrer]

Fase 3 Entorn 200aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Vaixella Importada	Àtica Vernís negre	3	2	2	Sparkes 882-889	1 fons
					Indeterminat	1 fons
	Taller de Roses	12	3	3	Lamb. 23	1 fons
					Lamb. 25	1 fons
					Lamb. 27	1 vora
	T. Petites Estamp.	4	1	0		
	Camp. A	21	2	2	Lamb. 27 ab	1 p. sen, 1 vora
	Ceràmica Pún.	4	3	3	Morter	3 vora
	Comuna Itàlica	3	1	1	Olleta	1 vora
Total vaixella. Imp.		**47**	**11**	**10**		
Àmfora Importada	Àmf. Massaliota	1	1	0		
	Àmf. Grega	2	1	1	Indeterminat	1 pivot
	Àmf. Greco-itàlica	87	7	7		
	Àmf. Pún. C. Estret	7	1	0		
	Àmf. Pún. CM.	26	2	2	T. 5.2.3.2.	1 vora
					T. 7.2.1.1	1 vora
	Àmf. Pún. Eb.	61	5	5	T. 8.1.3.1	2 vora
					P-24	1 vora
					Indeterminat	2 nansa
	Àmf. Africana	5	1	0		
	Àmf. Indet.	1	1	1		1 pivot
Total Àmf. Imp.		**190**	**19**	**16**		
TOTAL IMPORT.		**237**	**30**	**26**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	6.090	154	154	Gerra	48 vora
					Gerreta	6 vora
					Gerra nansa cistella	17 vora
					Enòcoe	4 vora
					Plat vora llavi reentrant	30 vora, 1 fons
					Pàtera fons umbilicat	1 fons
					Olla	10 vora
					Olla encaix tapadora	6 vora
					Olleta	1 vora
					Tenalla broc inferior	1 vora, 1 broc
					Kalathoi	21 vora
					Tapadora	3 vora
					Copa	2 fons
					Canelobre	1 fons
					Indeterminat	6 vora, 13 fons
	C. Ib. oxidada pintada	29	9	9	Kalathoi	9 vora
	C. Ib. reduïda	613	51	51	Gerra	14 vora
					Gerreta	11 vora
					Enocoe	2 vora
					Plat vora llavi reentrant	15 vora
					Plat carenat	1 vora
					Olla encaix tapadora	1 vora
					Ampolla	1 vora
					Indeterminat	2 vora, 4 fons
	Àmf. Ibèrica	141	53	53		53 vora
	C. oxidada torn lent	33	3	3	Olla	2 vora
					Olleta	1 vora
	C. a mà	538	48	48	Olla	1 p. sen, 29 v, 7 f
					Tapadora	1 p. sen, 6 v, 1 pom
					Plat	2 vora
					Vas carenat	1 vora
TOTAL PROD. LOCAL		**7.444**	**318**	**318**		
TOTAL		**7.681**	**348**	**344**		

Quadre 3
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 3 del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera. [Autora: Conxita Ferrer]

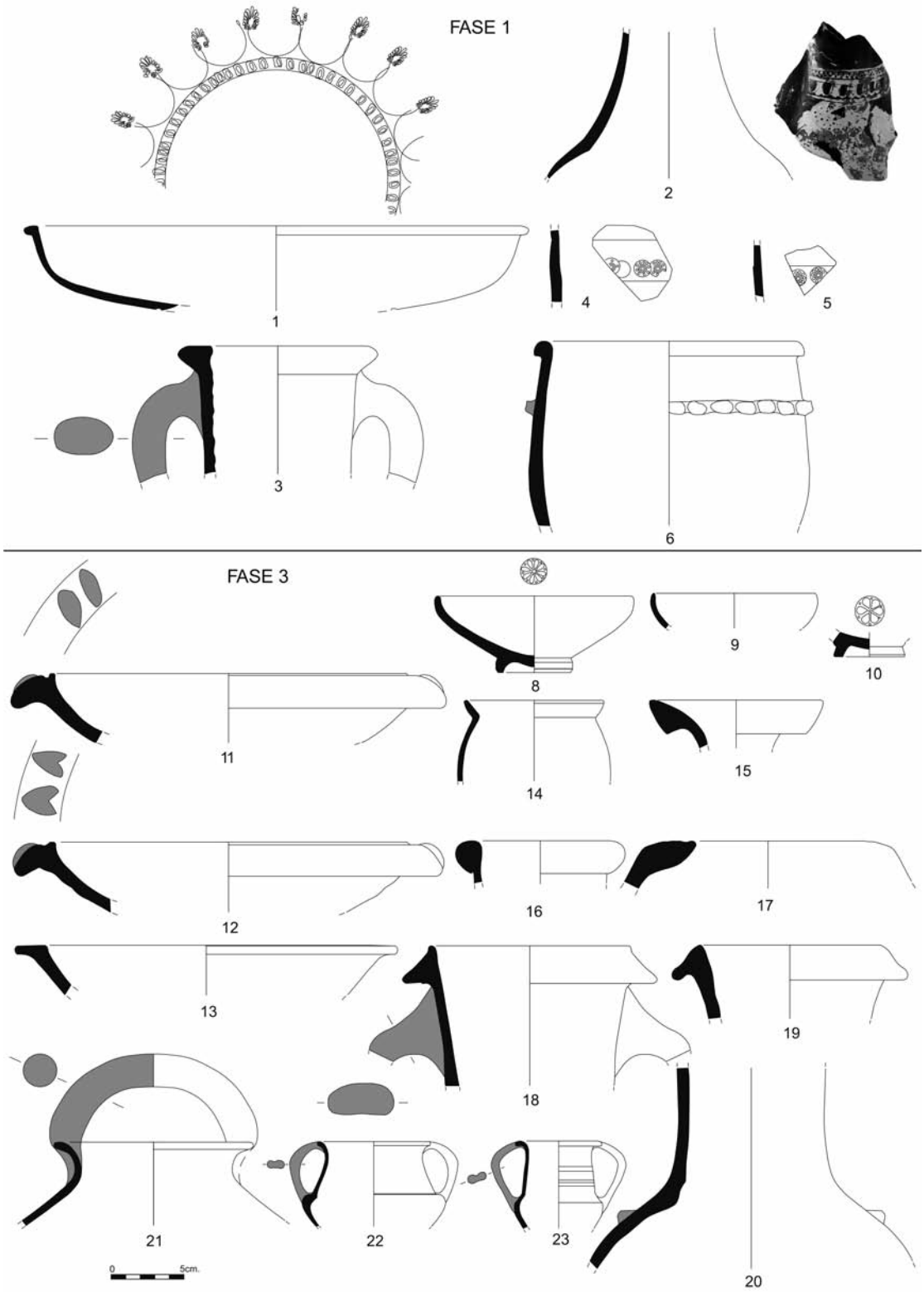

Làmina 1
Ceràmiques de les Fases 1 i 3 del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera.
[Autors: Francesc Antequera i Conxita Ferrer]

cia similar entre les àmfores greco-itàliques, la majoria del tipus Lyding Will B (làm. 1, fig. 18 i 19), i les de procedència púnica, tant eivissenques amb exemplars del tipus T.8.1.3.1 (làm. 1, fig. 16) com cartagineses, en aquest cas amb representació de les dues modalitats més habituals, com un exemplar del tipus T. 7000 (làm. 1, fig. 15) i un altre del tipus T. 5000 (làm. 1, fig. 17). Entre les peces ebusitanes caldria destacar la troballa d'un individu del tipus P-24, una imitació ebusitana dels vasos greco-itàlics (làm. 1, fig. 20), la presència del qual no és gaire habitual en contextos ibèrics.

Amb relació a la vaixella fina importada, el primer que cal destacar és de la fase més antiga, la presència d'una *Pelike* de figures vermelles (làm. 1, fig. 2), que no és de cap manera una de les formes més habituals en els jaciments ibèrics de la zona. Sí que ho és la resta de tipus documentats de ceràmica àtica de vernís negre, entre la qual es conserva el perfil sencer d'una escudella de la forma Lamb. 22 (làm.1, fig. 1). A la fase més recent, la d'entorn de 200 aC, el lot de vaixella fina és molt heterogeni, però els dos bols de la forma Lamb. 27 de Campaniana A (làm. 1, fig. 8 i 10) marquen la cronologia d'amortització, juntament amb la resta de materials d'importació, especialment les àmfores esmentades anteriorment. D'aquest conjunt cal destacar la presència de vasos de funcions culinàries, representats per tres vores de morters de possible procedència púnica centremediterrània (làm. 1, fig. 11, 12 i 13).

Pel que fa a les ceràmiques de producció local (làm. 2), entre les peces de vaixella, hem de dir que les formes més habituals, en totes les fases, són les gerres i gerretes de diferents mides i variants tipològiques (làm. 1, fig. 21, 22 i 23), seguides dels plats de vora amb llavi reentrant (làm. 2, fig. 1 i 2), en tots els casos tant en ceràmica oxidada com reduïda. Pel que fa a aquests últims, les ceràmiques de cocció reduïda, hem de destacar la presència de dos fragments estampillats decorats amb cercles concèntrics (làm. 1, fig. 4 i 5). Quant a les peces de magatzem, estan representades en totes les fases per olles i tenalles de tipologia diversa, entre les quals abunden les de perfil globular amb encaix per a la tapadora (làm. 2, fig. 3, 4 i 5). En la fase més recent, a aquest grup funcional s'hi poden afegir, si se'ls reconeix la funció de reserva domèstica, els vasos de tipus *kalathoi*, entre els quals hi ha una majoria no pintada, tal vegada de tipus laietà (làm. 2, fig. 6 a 12). Les hipotètiques peces de transport, les àmfores ibèriques, tenen una representació constant força rellevant en les diferents fases, sempre per sobre del 20% del total d'individus (làm. 2, fig. 14 i 15). Finalment, les ceràmiques culinàries locals, totes de ceràmica a mà o grollera a torn, també tenen una representació important i estan formades pel repertori habitual d'olles de perfil en S (làm. 2, fig. 16, 17 i 18), de mides diverses i les seves corresponents tapadores (làm. 2, fig.19).

Hospital de la Santa Creu i Sant Pau

L'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau està situat a l'actual barri del Guinardó de Barcelona, al sector nord-est de la ciutat, en un indret ubicat a uns 60 m sobre el nivell del mar (fig. 1). En els últims anys i arran de les obres de remodelació del conjunt històric, s'han efectuat un seguit d'intervencions de caràcter preventiu[6] en el recinte hospitalari, les quals han posat al descobert vuit sitges i un pou d'època ibèrica. Aquestes estructures es poden situar en un ventall cronològic que va des del final del segle III aC fins al segle I aC. Aquestes sitges es concentren en dos punts concrets del recinte hospitalari, el pavelló d'Administració i els pavellons de Sant Leopold i de Sant Rafael, molt propers l'un a l'altre, els quals abasten una àrea d'uns 2.000 m² (fig. 6 i 7).

Fase 1: Ibèric ple (entorn de 200 aC)

A aquesta fase pertany una gran sitja de secció globular amb el fons còncau, que conserva 2,10 m de fondària a partir del punt d'arrasament de l'estructura, que coincideix amb el seu diàmetre màxim, 2,5 m. Aquesta part conservada correspon a una capacitat mínima d'uns 8.000 l (fig. 8).

6. Pereira, I. 2012. *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (Barcelona, Barcelonès).* Centre de Documentació-ICUB. Inèdita.
Castro, O.; Nadal, E. 2013. *Memòria científica. Intervenció arqueològica a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Pavelló d'Administració – Sales Annexes, carrer de Sant Antoni Maria Claret, 167-171/ carrer de Sant Quintí, 55-95, carrer del Mas Casanovas 70-90 i carrer de Cartagena, 334-372 Barcelona, el Barcelonès.* Centre de Documentació-ICUB. Inèdita.
Castro, O.; Nadal, E. 2013. *Informe preliminar. Intervenció arqueològica a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, Geotèrmia i Urbanització del pavelló de Sant Leopold, carrer de Sant Antoni Maria Claret, 167-171/ carrer de Sant Quintí, 55-95, carrer del Mas Casanovas 70-90 i carrer de Cartagena, 334-372 Barcelona, el Barcelonès.* Centre de Documentació-ICUB. Inèdit.
Volem agrair als arqueòlegs Oscar de Castro López i Esteve Nadal Roma totes les informacions rebudes i la possibilitat d'utilitzar-les per fer aquest treball.

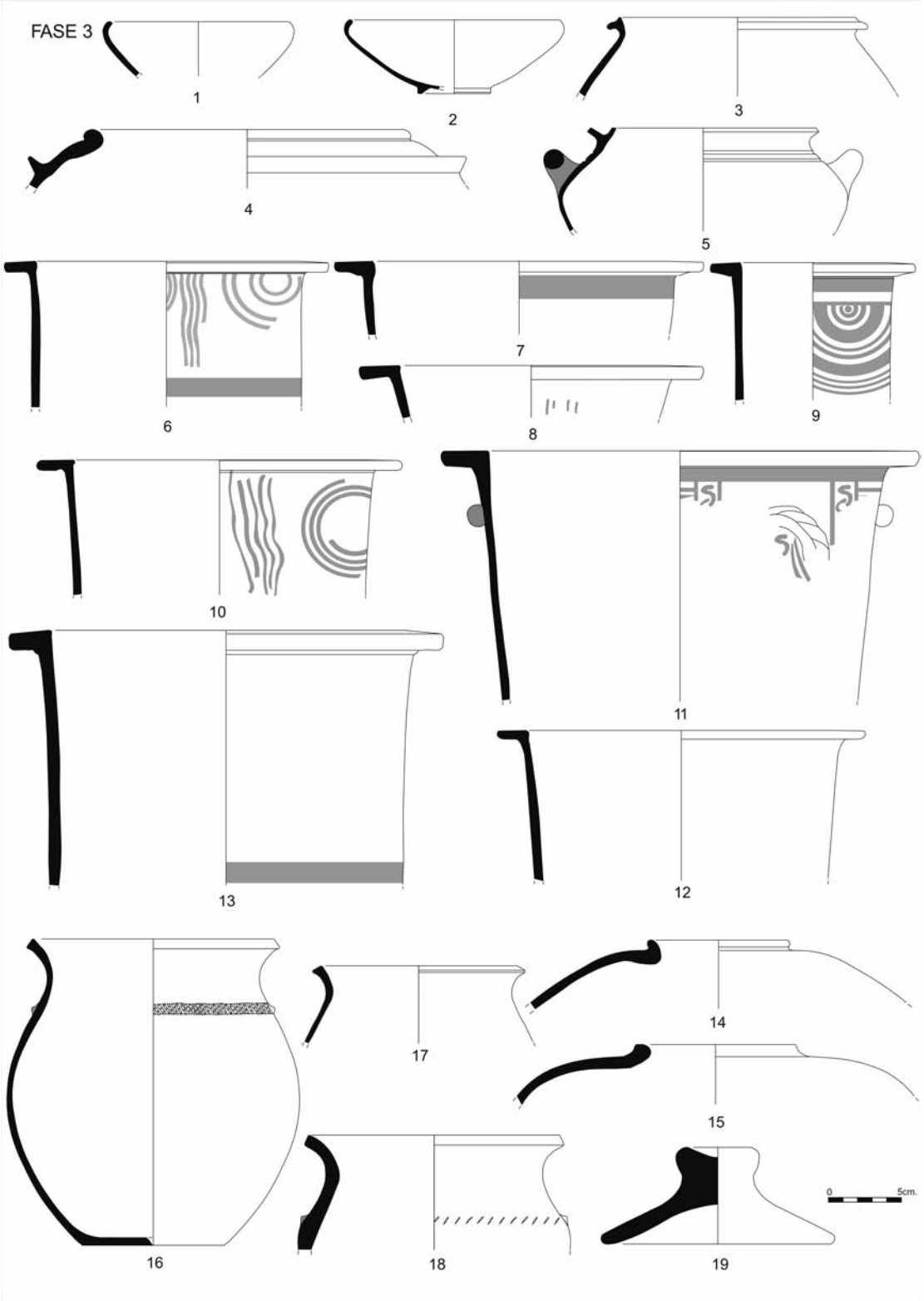

Làmina 2
Ceràmiques de la Fase 3 del jaciment de l'Estació de la LAV a la Sagrera.
[Autors: Francesc Antequera i Conxita Ferrer]

Figura 6
Planta del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autora: Isabel Pereira]

Figura 7
Detall d'una de les sitges documentades en el jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Fotografia: Isabel Pereira]

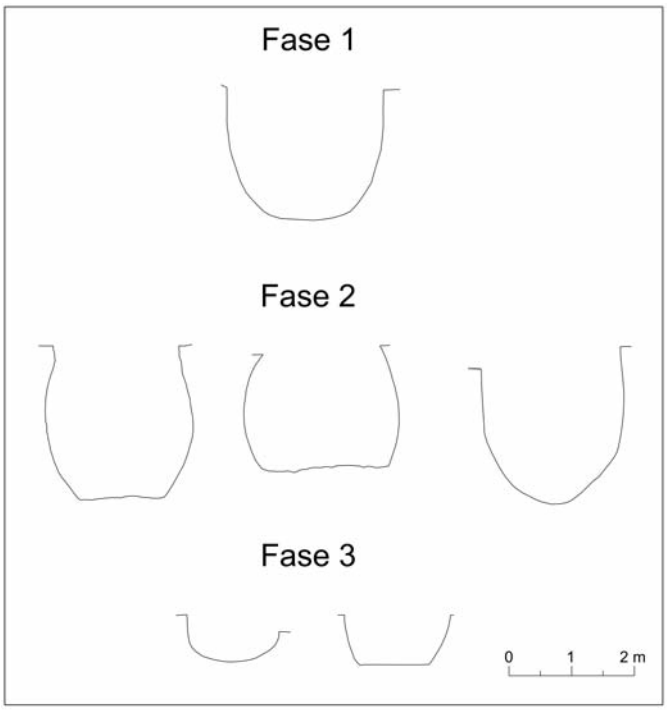

Figura 8
Seccions de les sitges del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autora: Isabel Pereira]

Fase 2: 150-125 aC

Aquesta fase es troba representada per un conjunt de tres sitges i un pou. Dues d'aquestes sitges presenten una secció troncocònica amb parets bombades i fons pla, amb uns diàmetres màxims de 2,20 m i 2,32 m i unes fondàries conservades d'1,85 i 2,30 m, respectivament, que donen unes capacitats d'emmagatzematge de 6.426 l per a la primera i de 5.760 l per a la segona. La tercera de les sitges presenta una secció globular amb el fons còncau, té una amplària interior màxima de 2,30 m i assoleix una fondària de 2,45 m, amb una capacitat d'emmagatzematge de 9.500 l (fig. 8). Pel que fa al pou, es trobava molt escapçat per les construccions relacionades amb l'hospital i no es va poder excavar en la seva totalitat per qües-

Fase 1 Entorn 200aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Vaixella Importada	Taller de Roses	8	3	3	Lamb. 24/25b	2 vora
					Lamb. 27ab	1 pc
	Camp. A	10	2	2	Lamb. 27 a/b	1 vora
					Lamb. 27B	1 vora
Total vaixella. Imp.		**18**	**5**	**5**		
Àmfora Importada	Àmf. Itàlica	6	1	0		
	Àmf. Pún. Eb.	4	1	0		
	Àmf. Pún. CM.	1	1	0		
	Àmf. Indet.	1	1	0		
Total Àmf. Imp.		**12**	**4**	**0**		
TOTAL IMPORT.		**30**	**9**	**5**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	1.577	30	30	Gerra	7 vora
					Olla globular	3 vora
					Patera umbil.	2 fons
					Plat vora llavi reent	10 vora
					Kalathoi	1 vora
					Ampolla	1 vora
					Eonòcoe	1 pc
					Indeterminat	5 vora
	C. Ib. oxidada pintada	8	1	1	Plat vora llavi reent	1
	C. Ib. oxidada engalba	1	1	0		
	C. Ib. reduïda	40	7	7	Gerreta	3 vora
					Gerra	1 vora
					Plat	1 vora
					Imit L-34A	1 pc
					Indeterminat	1 vora
	Àmf. Ibèrica	10	3	3		3
	C. a mà	270	52	52	Olla	47 vora
					Cassola	1 vora
					Plat/safata	3 pc
					Vaset fireta	1 pc
TOTAL PROD. LOCAL		**1.906**	**94**	**93**		
TOTAL		**1.936**	**103**	**98**		

Quadre 4
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 1 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

tions de seguretat, raó per la qual en desconeixem la fondària, tot i que a partir del tram documentat de 2,50 m podem dir que conservava unes parets inclinades que posteriorment passen a ser verticals. En la descripció del jaciment de l'estació de la LAV a la Sagrera ja hem fet esment dels casos paral·lels d'aquest tipus d'estructura que és coneixen en el territori català.

Fase 1-2: segle III-125 aC

A aquesta fase s'adscriuen dues sitges, força escapçades, de secció globular i fons còncau, amb una potència màxima de 0,72 m i un diàmetre conservat de 2 m. Els materials ceràmics de totes dues no han proporcionat elements prou significatius cronològics, fet pel qual han estat emmarcades en un arc ampli que abasta les dues fases fins ara definides.

Fase 3: entorn de 100 aC

A aquesta fase corresponen dues sitges, força malmeses, una de les quals presenta secció globular i fons pla, amb un diàmetre màxim conservat d'1,6 m i una fondària de 0,8 m, i l'altra té secció amb parets bombades i fons còncau, amb un diàmetre màxim conservat d'1,5 m i una fondària de 0,75 m (fig. 8).

Els conjunts ceràmics

Com en el cas del jaciment de l'estació de la LAV a la Sagrera, les produccions importades a totes les fases tenen una representació força important, sempre amb índexs al voltant del 10% i assolint fins a un 20% en la fase més recent (quadres 4, 5, 6 i 7). Entre les importacions de la fase més antiga cal destacar la presència dels vasos del taller de Roses, ja que no són habituals en con-

Fase 2 150-125 aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Vaixella Importada	Taller de Roses	2	2	2	Cratera Roses 40	1 vora
					Indeterminat	1 vora
	Camp. A	58	11	11	Lamb. 27ab	4 vora
					Lamb. 36	2 vora
					Lamb. 55	1 pc
					Lamb. 31b	1 vora
					Lamb. 27c	1 vora
					Lamb. 33	1 vora
					Indeterminat	1 fons
	Comuna Itàlica	7	2	2	Caccabus	1 vora
					Lopades	1 vora
	Comuna altres	1	1	1	Morter	1 vora
Total vaixella. Imp.		**68**	**16**	**16**		
Àmfora Importada	Àmf. Itàlica	190	3	3	Dr. 1A	2 vora
					Indeterminat	1 nansa
	Àmf. Africana	27	1	1	Tripolitana Antiga	1 vora
	Àmf. Pún. Eb.	29	1	1	Indeterminat	1 nansa
	Àmf. Pún. CM.	20	1	1	T.5.2.3.1	1 vora
	Àmf. Greco-itàlica	76	4	4	Lyding-Will B	3 vora
					Lyding-Will C-D	1 vora
	Àmf. Indet.	1	1	0		
Total Àmf. Imp.		**343**	**11**	**10**		
TOTAL IMPORT.		**411**	**27**	**26**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	4828	97	97	Gerra	21 vora
					Gerreta	2 vora
					Olla globular	19 vora
					Gerra cistella	1 vora
					Plat	11 vora
					Plat vora llavi reentrant	7 vora
					Copa tipus kilix	1 nansa
					Tenalla broc inf.	1 broc
					Kalathoi	5 vora
					Tapadora	2 pom 5 v
					Indeterminat	5 v 14 f 3 n
	C. Ib. oxidada pintada	292	53	53	Kalathoi	24 vora
					Olla	1 vora
					Gerra	1 vora
	C. Ib. reduïda	77	27	27	Gerreta	4 vora
					Gerra	9 vora
					Plat	2 vora
					Plat vora llavi reentrant	1 vora
					Copa	1 vora
					Tenalla broc inferior	1 broc
					Tapadora	8 vora
					Indeterminat	1 vora
	Àmf. Ibèrica	189	103	103		36 vores
	C. a mà	269	31	31	Olla	23 vora
					Tapadora	6 vora
					Morter	1 vora
					Indeterminat	1 vora
TOTAL PROD. LOCAL		**5.655**	**311**	**311**		
TOTAL		**6.066**	**338**	**337**		

Quadre 5
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 2 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

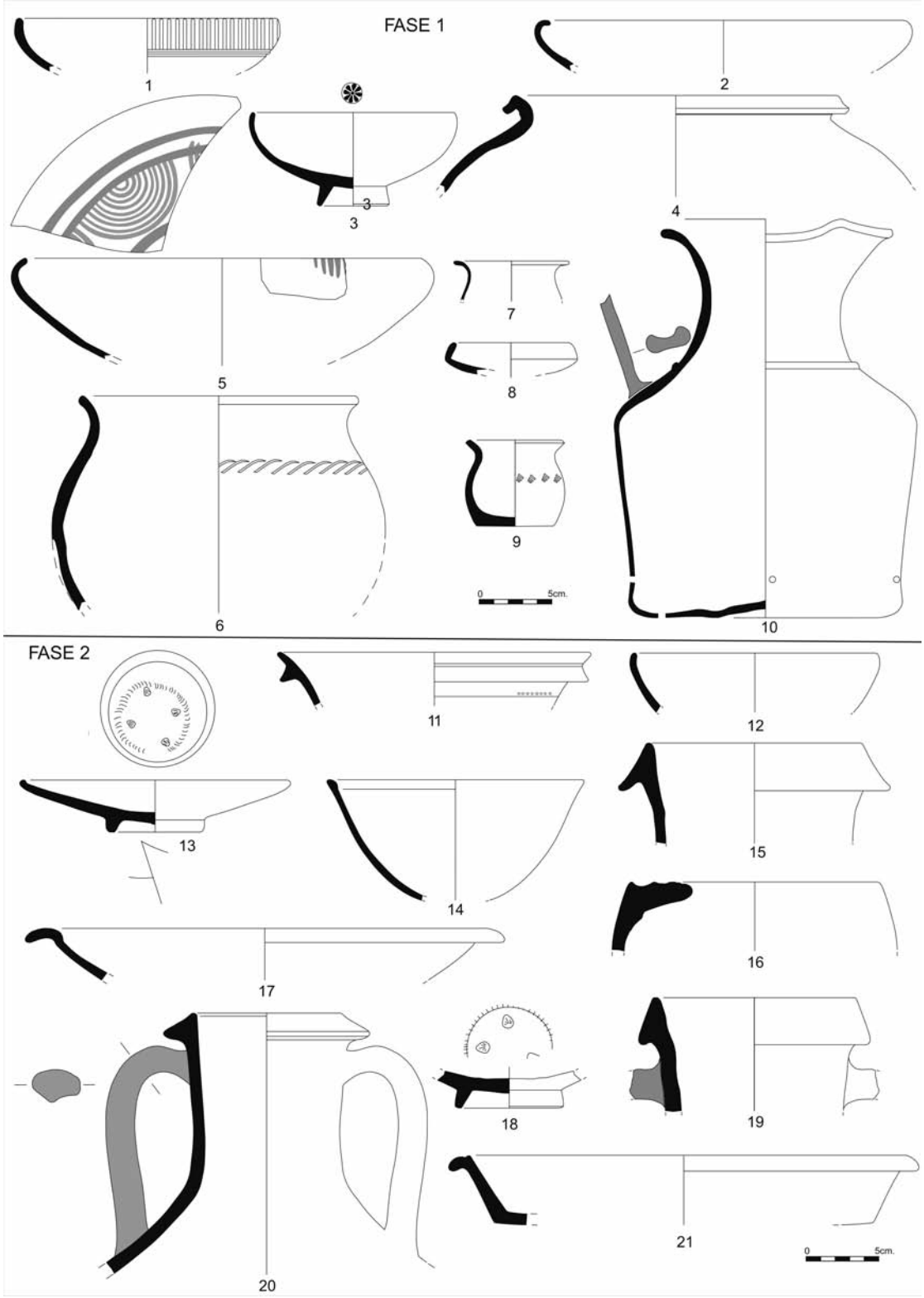

Làmina 3
Ceràmiques de les Fases 1 i 2 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

Fase 1-2 Segle III-125 aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Àmfora Importada	Àmf. Itàlica	50	1	1	Indet.	1 pivot
	Àmf. Pún. Eb.	10	1	0		
TOTAL IMPORT.		**60**	**2**	**1**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	98	6	6	Gerra	1 vora
					Plat	3 vora, 1 pc
					Indeterminat	2 vora
	C. Ib. reduïda	6	1	1	Indeterminat	1 fons
	C. a mà	86	16	16	Olla	1 pc, 20 vora
	C. oxidada	9	1	0		
	C. engalba negra	1	1	0		
	Àmf. Ibèrica	3	2	2		2 vora
	Dolium	129	14	14		8 vores, 6 fons
TOTAL PROD. LOCAL		**332**	**41**	**39**		
TOTAL		**392**	**43**	**40**		

Quadre 6
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 1-2 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

Fase 3 Entorn 100 aC	Categoria	Frags.	NMI*	NMI	Tipologia	Quant.
Vaixella Importada	Camp. A	2	1	0		
	Camp. B	1	1	0		
	Comuna Itàlica	1	1	0		
Total vaixella. Imp.		**4**	**3**	**0**		
Àmfora Importada	Àmf. Itàlica	22	1	0		
	Àmf. Pún. CM.	2	1	0		
	Àmf. Indet.	1	1	0		
Total Àmf. Imp.		**25**	**3**	**0**		
TOTAL IMPORT.		**29**	**6**	**0**		
Produccions locals	C. Ib. oxidada	277	9	9	Gerra	5 vora
					Plat vora llavi reent	2 vora
					Imit. Lamb. 3	1 pc
					Patera fons umbilicat	1 fons
	C. Ib. oxidada pintada	1	1	1	Kalathoi	1 vora
	C. Ib. reduïda	5	1	0		
	Àmf. Ibèrica	3	3	3		
	C. a mà	51	7	7	Olla	6 vora
					Tapadora	1 pc
					Indeterminat	1 vora
	Dolium	127	2	2		
	C. cuina a torn	7	1	1	Gran contenidor	1 vora
	C. comuna oxidada	15	2	2	Amforisc	2 vora
TOTAL PROD. LOCAL		**399**	**23**	**23**		
TOTAL		**458**	**26**	**23**		

Quadre 7
Quadre-resum de les dades quantitatives i tipològiques dels conjunts ceràmics de la Fase 3 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

textos d'entorn de 200 aC, de les formes Lamb. 24/25b (làm. 3, fig.1), Lamb. 27ab (làm. 3, fig. 3) i una vora de crater de la forma Roses 40 (làm. 3, fig. 11). Pel que fa a les produccions pròpies de Campaniana A hi són presents les formes més comunes com els bols Lamb. 27ab, Lamb. 27b (làm. 3, fig.12), Lamb. 33 (làm. 3, fig. 14), 36 (làm. 3, fig. 17) i Lamb. 55 (làm. 3, fig.13). Finalment, entre el conjunt de ceràmiques importades cal destacar la presència de tres vasos de funcions culinàries, representats per dues vores dels típics *caccabus* i *lopades* (làm. 3, fig. 21) de ceràmica comuna itàlica. Quant a les àmfores importades, destaquen les produccions itàliques, amb una forma de Dressel 1A (làm. 3, fig. 20) i les àmfores greco-itàliques com la Lyding-Will B o la C-D (làm. 3, fig. 15 i 19); també hi ha un exemplar de T.5.2.3.1 d'àmfora púnica centremediterrània (làm. 3, fig. 16). Amb aquests

percentatges es posa de manifest el clar domini que tenen, a partir de la meitat del segle II aC, les produccions itàliques, com es pot veure àmpliament majoritàries en el conjunt del material d'importació (làm. 3).

Pel que fa a les ceràmiques de producció local (làm. 4 i 5), i en primer lloc les peces de vaixella, les formes més habituals en totes les fases son les gerres (làm. 3, fig.1; làm. 5, fig. 13) i gerretes (làm. 3, fig. 7; làm. 5, fig. 2, 3 i 14), com ara un exemplar complet de boca trilobulada de tipus *enocoe* que es documenta en la fase 1 (làm. 3, fig. 10), seguides dels plats (làm. 3, fig. 2 i 5; làm. 5, fig. 4 i 5), tant en coccions oxidades com reduïdes. Entre la ceràmica reduïda, cal destacar una vora de plat amb decoració pintada a l'interior de la fase 1 (làm. 3, fig. 5) i una imitació de la forma Lamb. 3 de Campaniana B de la fase 3 (làm. 5, fig. 15). Pel que fa a les peces de magatzem, la forma més representada en les fases 1 i 3 és l'olla de perfil globular amb encaix per a tapadora (làm. 5, fig. 8) o sense (làm. 5, fig. 4), si bé aquesta és superada en la Fase 2 pels *kalathoi*, majoritàriament de ceràmica oxidada pintada (làm. 4, fig. 1 a 7 i 9). Cal remarcar que els exemplars de *kalathoi* trobats en la fase 2 són molt abundants i estan força ben conservats, motiu pel qual hem cregut oportú dedicar un apartat específic a la seva descripció. Finalment, com a grans contenidors en la fase més moderna, cal parlar de la presència de les *dolia* i les seves corresponents tapadores (làm. 5, fig. 17), de les quals tres exemplars estan decorats amb marques impreses que formen un motiu geomètric emmarcat en un cercle acompanyat d'un conjunt de línies incises, fetes amb una pinta ampla, que configuren un motiu geomètric (làm. 5, fig. 9, 10 i 11). No hem trobat paral·lels d'aquesta mateixa marca, però sí segells en *dolium* de forma circular com el de l'assentament ibèric de la Facultat de Medicina de la UAB (Francès *et alii,* 2002) i el del jaciment de Can Gambús 2 i 3[7], les dues en contextos iberrepublicans.

Finalment, quant a les ceràmiques culinàries cal dir que és una de les produccions més abundants, sobretot en la fase 1, bàsicament compostes per olles de perfil globular i vora exvasada (làm. 3, fig. 6), amb gran varietat de decoracions aplicades i incises, seguides d'altres formes molt més minoritàries com ara la cassola, els plats o un vaset de fireta (làm. 3, fig. 9).

Descripció dels *kalathoi*: la tipologia emprada en aquesta descripció és la utilitzada per M. J. Conde l'any 1990 en la seva tesi doctoral[8], en la qual identifica formes pertanyents a les produccions d'Empúries (dividides en cinc grups: A1, A2...) i formes de les produccions relacionades amb el forn de Fontscaldes (dividides en set grups: B1, B2..., essent els grups B-4 i B-5 les produccions pròpiament de Fontscaldes).

– El primer dels nostres exemplars és una peça gairebé sencera, del grup A-2[9], amb la vora lleugerament pendent cap a fora i decorada amb "dents de llop" (làm. 4, fig. 3). Les seves mides són 27,1 cm de diàmetre màxim i 20,1 cm d'alçada, amb una amplada de vora de 3 cm (fig. 9, quadern a color).
– El segon exemplar també es conserva gairebé sencer i formaria part del grup B-4[10] (làm. 4, fig. 1). Té unes dimensions de 43,2 cm de diàmetre exterior, conserva una alçada de gairebé 32 cm i una amplada de vora de 3,6 cm. Per les seves dimensions podem dir que és una de les peces més grans documentades en la recopilació de les peces estudiades per M. J. Conde (fig. 10, quadern a color).
— El tercer exemplar correspon també al grup B-4[11] i només conserva la part superior (làm. 4, fig. 2). Té es dimensions de 48,2 cm de diàmetre exterior, conserva una alçada de 13,3 cm i una amplada de vora de 4,1 cm (fig. 9, quadern a color).

  Tant aquesta peça com l'anterior són molt similars a un exemplar aparegut a la sitja 4 del jaciment del turó de la Rovira, excavat per Colominas i Roca l'any 1932, (Colominas, 1945)[12]; també se'n documenten alguns fragments informes amb decoracions a les sitges del carrer d'Extremadura de Santa Coloma de Gramenet (Ibáñez, Martinez, 1991).

7. Artigues, P. Ll.; Bravo, P.; Hinojo, E. 2007. *Memòria de la intervenció arqueològica al jaciment de Can Gambús 2 (Sabadell, Vallés Occidental).* Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.
8. Conde, M. J. 1990. *La producció ceràmica en el mon ibèric: el Kalathos, análisis i classificació.* Tesi doctoral dirigida per Miquel Tarradell. Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Barcelona. Inèdita.
9. Vegeu Conde, 1990: 55-64.
10. Vegeu Conde, 1990: 363-380.
11. Ídem nota 10.
12. Ídem nota 8.

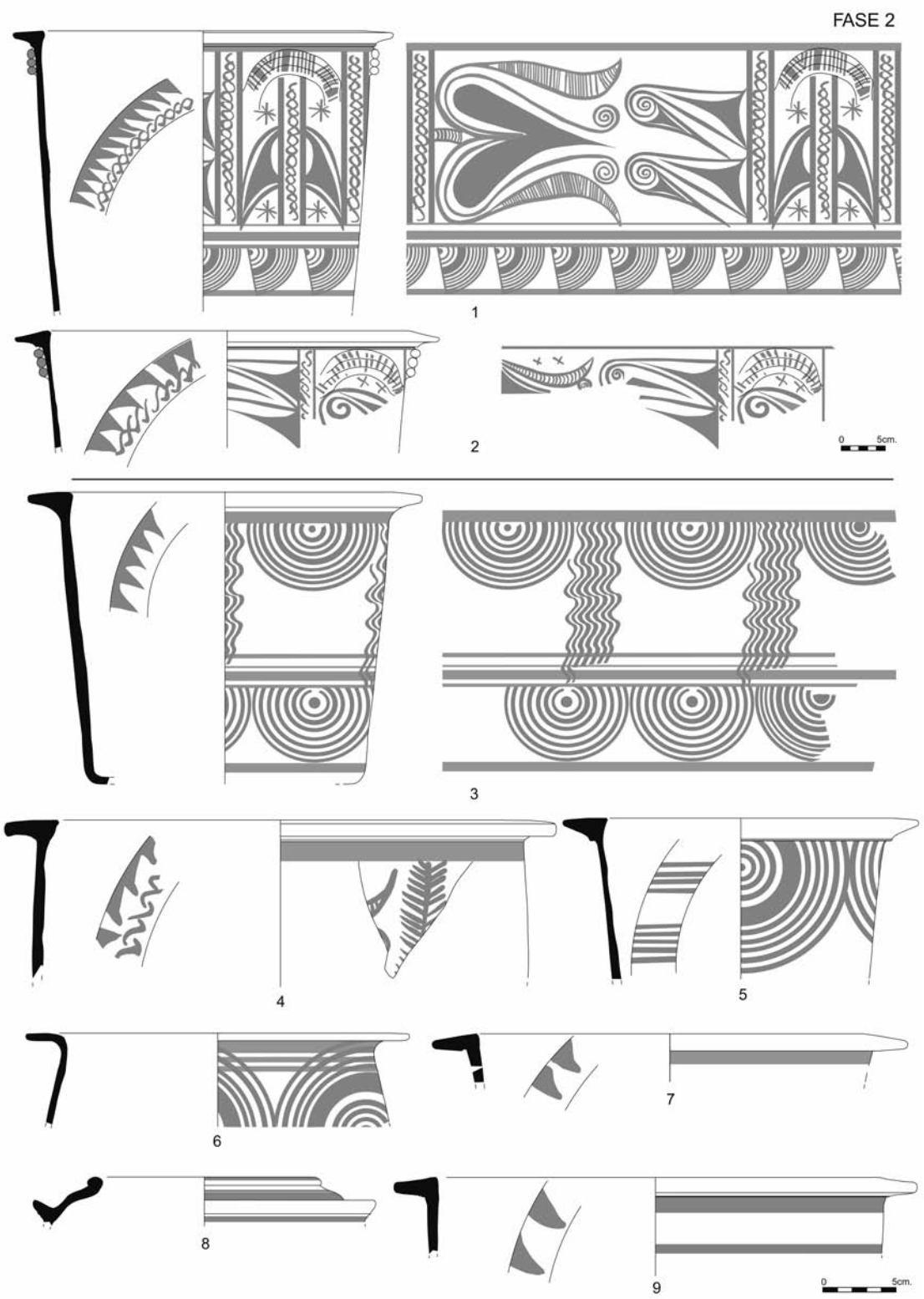

Làmina 4
Ceràmiques de la Fase 2 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

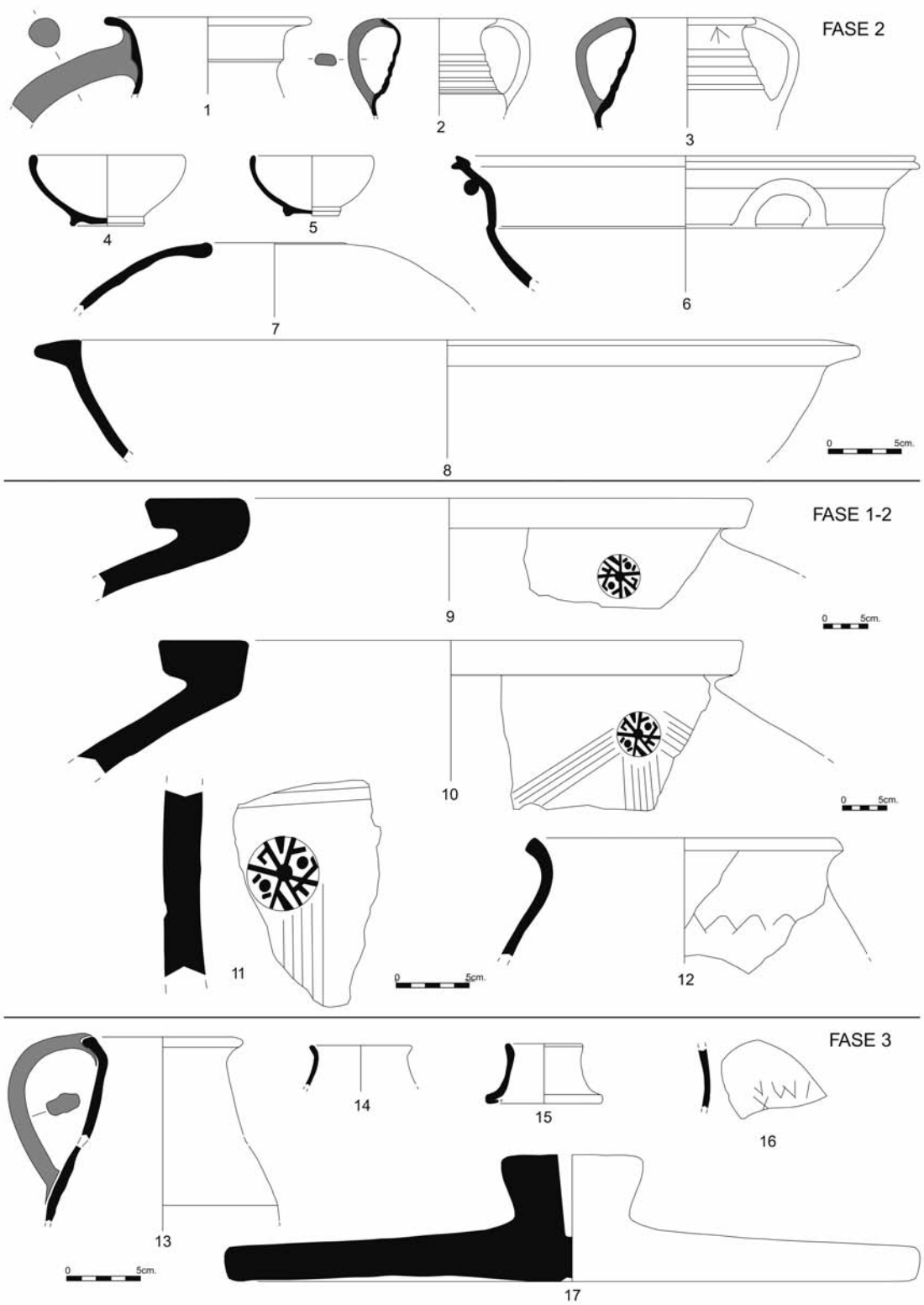

Làmina 5
Ceràmiques de les Fases 2, 1-2 i 3 del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.
[Autores: Conxita Ferrer i Isabel Pereira]

– El quart exemplar podria correspondre tant al grup A-1 com a l'A-5[13], ja que només conserva la vora i part del cos i presenta unes dimensions de 24,5 cm de diàmetre exterior i 11 cm d'alçada conservats, amb una vora de 3 cm d'amplada (làm. 4, fig. 4).
– Finalment, el cinquè exemplar, que pertany també al grup B-4[14], conserva la vora i part del cos. Les seves dimensions són de 38 cm de diàmetre exterior i 11 cm d'alçada conservats, amb un gruix de vora de 3,7 cm (làm. 4, fig. 5).

A més d'aquests cinc exemplars, hi ha altres vores de càlats pintats que en estar més fragmentats no podem adscriure a un o altre grup (làm. 4, fig. 6, 7 i 9).

Altres jaciments del Pla de Barcelona

En tota l'extensió del Pla de Barcelona existeixen altres jaciments d'època ibèrica que poden correspondre a nuclis d'una naturalesa similar als dos que acabem de descriure i que justifiquen aquest treball. Tots, al voltant d'una desena, es coneixen a partir de troballes puntuals o excavacions antigues, de manera que sovint hi ha molts dubtes sobre la seva tipologia i la seva cronologia precisa, motiu pel qual tan sols han estat situats i esmentats en el mapa general que presentem (fig. 1). Sí que inclourem, però, en aquest apartat la descripció bàsica de les estructures i materials de tres jaciments inèdits, la vil·la romana del pont del Treball, l'estació de Foneria i la plaça de la Gardunya, que també han estat recentment documentats en el marc d'intervencions urbanes d'arqueologia preventiva[15].

Vil·la romana del pont del Treball

Aquest jaciment correspon a les troballes d'època ibèrica situades als voltants o sota la vil·la romana del pont del Treball, localitzada l'any 2011 en el decurs de les obres de la LAV al seu pas per la Sagrera[16]. Aquest establiment es troba a una distància d'uns tres-cents metres al nord-est del jaciment de l'estació de la LAV a la Sagrera, fet que ens porta a interpretar, malgrat la proximitat, que es tracta de dos assentaments diferenciats (fig. 1). En aquests moments, i tenint en compte que aquesta intervenció es troba encara en procés d'estudi, podem dir que es documenten un total de setze sitges, un pou i un retall de grans dimensions de funció indeterminada (fig. 11). A falta per tant de l'estudi acurat dels materials, tan sols s'ha pogut datar el gran retall al final del segle IV-principi del segle III aC, gràcies a la presència de dues vores d'àmfora púnica centremediterrània del tipus T. 8.1.2.1, i quatre de les sitges en les quals han estat documentats diversos fragments informes de Campaniana A i que han estat datades pels volts de 200 aC.

Metro L9. Estació de Foneria (passeig de la Zona Franca, 184-188/189/carrer de Foneria)

L'excavació motivada per les obres de construcció d'una parada de l'L-9 del metro i ubicada als peus de la muntanya de Montjuïc, concretament al passeig de la Zona Franca 184-188, just a la cantonada amb el carrer de la Foneria[17] (fig. 1), va permetre documentar la presència d'un mur, molt malmès, que tan sols va proporcionar un petit lot de fragments informes de ceràmica oxidada ibèrica, àmfora ibèrica i àmfora itàlica, molt escàs però suficient per datar aquestes estructures, aproximadament, entre els segles III i II aC. Aquesta estructura i paviment amortitzaven dos murs paral·lels, separats entre si uns 250 m, fets de pedres irregulars lligades amb terra i que seguien una mateixa orientació. Els estrats que es trobaven associats a aquests murs, malauradament, no van donar cap tipus de material ceràmic, però per la seva posició estratigràfica és innegable que corresponien a un moment anterior als segles III-II aC. Es tracta d'una documentació molt feble, però podríem plantejar que es tracta de les restes constructives, molt malmeses, d'un assentament rural del període de l'ibèric ple amb continuïtat durant la fase ibèrica tardana (fig. 11).

13. Vegeu Conde, 1990: 16 i 183.
14. Vegeu Conde, 1990: 363-380.
15. Volem agrair als directors d'aquestes intervencions, Daniel Alcubierre Gómez, Jordi Ardiaca Rodríguez i Pere Lluís Artigues Conesa en el cas de la Vil·la romana del Pont del Treball, Alessandro Ravotto en el cas de l'estació de la Foneria i Albert Velasco Artigues en el cas de la plaça de la Gardunya, la possibilitat d'utilitzar la informació d'aquests tres nous jaciments.
16. En el moment de tancar aquest article encara no han finalitzat els treballs arqueològics ni tampoc l'estudi complet del material ceràmic recuperat. Malgrat tot, resultava imprescindible incloure'l en aquest treball encara que fos amb unes primeres dades preliminars.
17. Espejo, J. M. 2008. *Memòria arqueològica de la intervenció efectuada a la línia 9 del metro – 1r i 2n tram (Hospitalet de Llobregat, el Prat de Llobregat i Barcelona; Baix Llobregat i Barcelonès).* Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.
Juan, Ll.; Ravotto, A. 2011. *Memòria de la intervenció arqueològica al passeig de la Zona Franca, 184-188/189 / Carrer de la Foneria. Barcelona.* Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Inèdita.

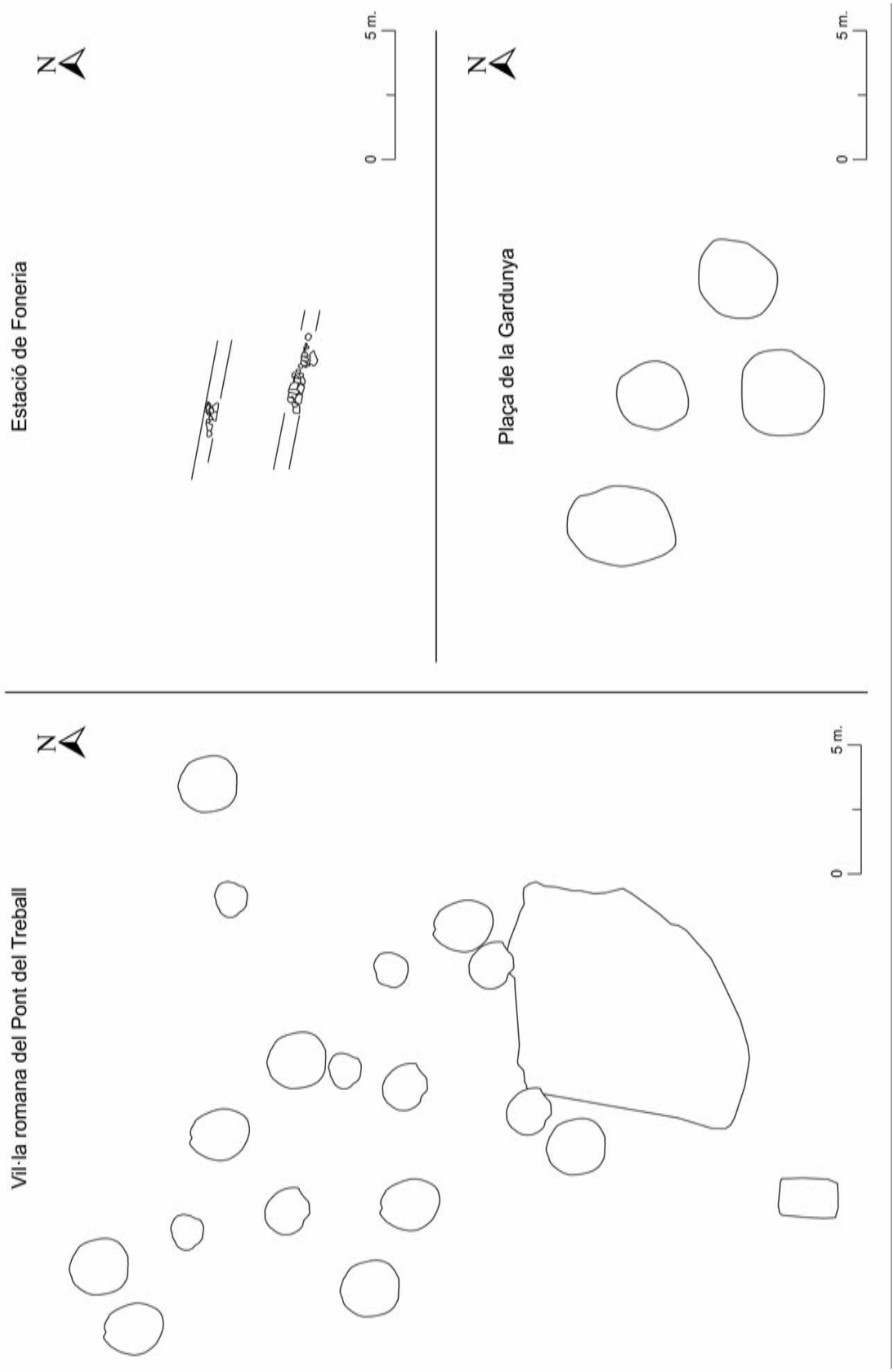

Figura 11
Plantes dels jaciments de la Vil·la romana del Pont del Treball, de l'Estació de Foneria i de la Plaça de la Gardunya.
[Autor: Francesc Antequera]

Plaça de la Gardunya

Aquesta intervenció arqueològica, motivada per la construcció d'un nou aparcament subterrani a la plaça de la Gardunya, es troba ubicada just al darrere del mercat de la Boqueria, en el barri del Raval (fig. 1). D'entre un conjunt de restes que van del neolític a l'època moderna, es varen documentar un total de quatre sitges de grans dimensions, amb una cronologia d'amortització situada en els segles II-I aC. Totes presenten seccions amb les parets còncaves i els fons plans, unes fondàries conservades que oscil·len entre els 3,27 m i els 3,58 m i, per tant, unes capacitats molt notables que anirien dels 15.000 l als 25.000 l (fig. 11). Pel que fa als maters recuperats, malgrat les grans dimensions de les sitges la gran majoria correspon a fragments sense forma. Pel que fa a les importacions, tan sols disposem d'una vora d'àmfora itàlica de la forma Dressel 1A. Entre les produccions locals hi ha diverses vores de ceràmica oxidada ibèrica, corresponents a gerres i gerretes, una de les quals amb decoració pintada, un càlat i una olla de perfil globular amb vora de coll de cigne, així com també les típiques olles de perfil en S de ceràmica a mà i finalment dues vores de grans contenidors de tipus *dolia*.

Conclusions, diversitat i tipologia del poblament rural al Pla de Barcelona

Tots els jaciments que acabem de descriure, tant per ubicació com pel tipus d'estructures que presenten, corresponen al patró habitual dels nuclis de poblament de les comunitats rurals a la Catalunya ibèrica. Tal com acabem de veure en les descripcions dels jaciments de l'estació de la LAV a la Sagrera i de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, aquest tipus de poblament rural no és uniforme, fet que fa palès que hi devia haver diversos tipus d'establiments de caràcter rural tal com passa amb els nuclis de poblament concentrat. S'han fet diversos intents de definir i classificar aquestes diferents categories de nuclis rurals i, en aquest sentit, els criteris determinants són els mateixos que es consideren decisius a l'hora d'avaluar la tipologia i naturalesa dels nuclis de poblament concentrat: dimensions i entitat arquitectònica del nucli, estructures significatives (sitges, forns, distribució dels agençaments domèstics...) i característiques de la cultura material (proporcions per tipus i funcions de les diferents classes d'objectes, presència/absència de béns de prestigi, etc.). (Asensio *et alii,* 1998; Asensio *et alii*, 2001; Plana, Revilla, 2009; Asensio, 2014[18]).

Sobre la base d'aquests treballs es desprèn que es poden dividir els assentaments rurals almenys en tres categories bàsiques. En primer lloc, hi ha els que es defineixen com a llogarets o unitats d'explotació agrupades. Es tracta d'un assentament conformat per una zona d'habitatge no gaire extensa on sigui possible identificar un nombre variable d'unitats domèstiques diferents, uns habitatges que serien majoritàriament de la modalitat més senzilla associats a una zona d'estructures destinades a l'emmagatzematge d'excedent agrícola (gairebé sempre una petita concentració de sitges, que es pot situar pels volts d'una vintena d'estructures). Aquesta tipologia d'assentament rural ja estaria configurada des del període ibèric antic i podríem posar com a exemple el jaciment laietà de Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès) (Francès, Carlús, 1995; Asensio *et alii*, 2001), Les Guàrdies (Morer, Rigo, 2003) i Mas d'en Gual (Asensio *et alii*, 2005) a la Cossetània (Vendrell), i finalment, a la zona indiketa, els nuclis de Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà) (Casas, Soler, 2004) i Saus (Camallera) (Casas, 1997).

En segon lloc trobaríem les residències senyorials rurals, identificades per una única unitat residencial isolada, que destaca per les seves dimensions i la seva complexitat estructural. Generalment es tracta de grans edificis (amb superfícies entre 100 i 200 m^2) formats per un nombre elevat d'estances articulades al voltant d'espais oberts o patis. En aquest cas, l'exemple més clar el trobem a la Cossetània amb el jaciment del Fondo del Roig (Cunit) (Morer, Rigo, 1999), i a la zona de la Laietània també és podria considerar dins d'aquesta categoria el jaciment de Can Calvet de Santa Coloma de Gramenet (Gili, Rigo, 1992).

18. Asensio, D. 2014. "Nature et évolution du peuplement rural en Catalogne ibérique (VIe-IIIe s. av. n. è.)". *Journée d'études: Vivre à la champagne à l'age du Fer : données récentes sur l'habitat rural dans le sud de la France (VIe s.-IIIe s. av. n. è.)* (Novembre 2013). Elne (France).

En tercer lloc hi hauria els assentaments definits com a masos o unitats d'explotació isolades, categoria que estaria conformada per l'explotació rural més bàsica, aquella constituïda per un únic nucli familiar que resideix isoladament, en habitatges de modalitat senzilla, i que té una capacitat relativament baixa de generar i emmagatzemar excedents (per tant, sense concentracions importants de sitges), com per exemple el jaciment de la Facultat de Medicina de la UAB a Cerdanyola del Vallès (Francès *et alii*, 2002).

Pel que fa als casos que ens ocupen, els nuclis de l'estació de la LAV a la Sagrera i de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, malauradament hem de dir que el nivell d'arrasament que presenten tots dos jaciments, sobretot les estructures no excavades en el subsòl, dificulta molt una atribució precisa a alguna de les categories anteriorment esmentades (problemàtica habitual, fins i tot generalitzada, en aquests nuclis de plana, sovint greument alterats pels treballs agrícoles i tot tipus de remocions posteriors).

Pel que fa al jaciment de l'estació de la LAV a la Sagrera, gràcies al fet que ha estat excavat en extensió, podem dir amb certesa que almenys coneixem totes les estructures excavades en el subsòl que existien originàriament. En la fase en què es documenten més quantitat d'estructures, la fase entorn de 200 aC, es documenten un màxim de sis sitges associades a un pou i a una possible cabana feta amb materials peribles. Aquest fet ens fa pensar que aquest assentament al llarg de la seva vida es podria atribuir a la categoria d'establiment rural de les modalitats més modestes, és a dir, al tipus de masos o unitats d'explotació isolades. A més, hem de tenir en compte que a una distància molt propera devia existir un nucli de característiques similars, el nucli de la vil·la romana del pont del Treball.

En el cas del jaciment de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, la seva atribució a una o altra categoria resulta encara més incerta, ja que la seva excavació no ha estat extensiva i, per tant, l'assentament podria ser molt més gran del que ha estat possible documentar, així que, amb molts dubtes, el podríem atribuir també a la categoria de masos o unitats d'explotació isolades.

Amb tot, pensem que, a l'hora d'associar tots dos nuclis a alguna de les categories existents, hi ha dues dades que podrien ser rellevants. En primer lloc, les grans dimensions de les sitges (fig. 4 i 8), fet que podria equiparar els assentaments de l'estació de la LAV a la Sagrera i el de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau a nuclis com les Guàrdies (Vendrell) o Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès). En segon lloc, l'altre factor que podria ser determinant és la representació de les ceràmiques d'importació que tenen els dos assentaments, situada al voltant d'un 10%. Es tracta d'una proporció que trobem també, per exemple, en el cas de Mas d'en Gual o en els nuclis rurals situats al voltant d'Empúries. Però, per altra banda, cal destacar que és una representació d'importacions que, en segons quins nuclis de poblament en alt, sobretot els de la tipologia més modesta, els anomenats vilatges fortificats, no es dóna mai. Aquest seria el cas, per exemple, del poblat del Puig Castellar, que en la fase millor conservada, la de ple segle III aC, presenta un índex al voltant del 3% (Ferrer, Rigo, 2003). En qualsevol cas, hi ha nuclis en alt, els anomenats de primer ordre, que presenten proporcions sempre més elevades, com el cas proper de la ciutat ibèrica de Montjuïc, que està al voltant del 20% (Asensio *et alii,* 2009). Aquests dos fets ens permeten pensar que tots dos nuclis podrien haver esdevingut establiments rurals d'una entitat superior, tal vegada de l'estil dels llogarets o unitats d'explotació agrupades con les de les Guàrdies, Mas d'en Gual (Vendrell) o Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès).

Tot això evidencia que les dificultats a l'hora de precisar la tipologia i naturalesa d'aquests assentaments no són degudes només al seu grau d'arrasament sinó també a la interpretació que podem fer d'aquests altres elements que acabem de descriure, dimensions de les sitges, proporció d'importacions...

Finalment, volem destacar la constatació de l'alta densitat d'aquest tipus de poblament que es documenta en el Pla de Barcelona, fet que es posa de manifest en el mapa de situació del conjunt de nuclis rurals coneguts d'època ibèrica (fig. 1). La presència de tots aquests jaciments ens porta a concloure que, ja des de l'ibèric ple, en aquest territori s'estava duent a terme una explotació agrícola molt intensa. La producció que prové d'aquesta densa ocupació rural de la plana devia ser gestionada i en part acumulada en nuclis urbans fortificats en alt, que a la zona d'estudi correspondrien als nuclis de Montjuïc i del turó de la Rovira (d'aquí que en tots dos casos es documentin importants camps de sitges, algunes de dimensions excepcionals, bàsicament en el cas de Montjuïc). Però es important destacar, tenint en compte la capacitat d'emmagatzematge tant del nucli de l'estació de la LAV a la Sagrera com del nucli de l'Hospital de la Santa Creu i

Sant Pau, que una part important de la producció devia seguir en mans de les comunitats rurals, les quals devien acumular i gestionar una part significativa del que produïen.

Aquesta dinàmica d'explotació intensiva del potencial agrícola del Pla de Barcelona sembla que clarament podria arrencar des de l'ibèric ple (almenys des del segle IV aC), tal com ens testimonia el jaciment de l'estació de la LAV a la Sagrera, i s'incrementaria notablement en el període d'entorn de 200 aC, cosa que quedaria palesa en les grans sitges documentades en el nucli de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, per continuar sense canvis significatius en el període de l'ibèric tardà (segles II-I aC), tal com és documenta en el mateix nucli de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i també en el jaciment de la Gardunya, casos en què també es documenten diverses sitges d'aquest període amb una gran capacitat d'emmagatzematge. A diferència del que passa en els nuclis urbans, els quals pateixen abandonaments sistemàtics o transformacions radicals, a partir de 200 aC el poblament rural sembla que es caracteritza per una clara continuïtat, fins i tot que manté en tot cas una tendència a intensificar-se, però sense canvis significatius pel que fa a estructures, tipologia dels assentaments, dimensions, etc.

En conclusió, aquesta dinàmica ens pot permetre plantejar, com a hipòtesi, que el poblament rural d'època romana republicana no sembla que es presenti com un fenomen de nova implantació de filiació itàlica, sinó com el resultat d'aprofitar i mantenir unes dinàmiques i estructures preexistents de clara filiació ibèrica.

BIBLIOGRAFIA

ASENSIO, D.; BELARTE, C.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1998. "Paisatges ibèrics. Tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple". *Actes del Congrés internacional "Los Iberos, príncipes de Occidente. Estructuras de poder en la sociedad Ibérica"*. Centre Cultural de la Fundació la Caixa. Barcelona. pp. 373-385.

ASENSIO, D.; BRUGUERA, R.; CELA, X.; MORER, J. 1996. "Una mina d'aigua a l'interior de la ciutadella ibèrica d'Alorda Park (Calafell, Baix Penedès)". *Miscel·lània Penedesenca*, 24. pp. 107-143.

ASENSIO, D.; FERRER, C.; FRANCÈS, J.; GUÀRDIA, M.; SALA, O. 2001. "Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietania". *Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret "Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental"*. Monografies d'Ullastret, 2. Museu d'Arqueologia de Catalunya. pp. 227-253.

ASENSIO, D.; JORNET, R.; LÓPEZ REYES, D.; MORER, J. 2005. "La troballa d'una màscara grotesca de terracuita en el jaciment ibèric de Mas d'en Gual (El Vendrell, Baix Penedès)". *Fonaments*, 12. Barcelona. pp. 223-233.

ASENSIO, D; CELA, X.; MIRÓ, C.; MIRÓ, M. T.; REVILLA, E. 2009. "El nucli ibèric de Montjuïc. Les sitges de Magòria o de Port". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona.* Època II, 5. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 14-85.

BENITO, N.; BURJACS, F.; ESPADALER, M. M.; DEFAUS, J. M.; MOLINA, M. 1986. "Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, el Maresme) durant l'any 1984. Resultats preliminars i noves dades estratigràfiques". *Tribuna d'Arqueologia 1985-1986*. Departament de Cultura. Generalitat de Catalunya. Barcelona. pp. 15-23.

CASAS, J. 1997. "Poblament antic entorn l'estany de Camallera i la seva zona d'influència". *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 30. Figueres. pp. 63-80.

CASAS, J. 2010. "Prensas para la elaboración de aceite en el establecimiento rural ibérico de Saus (Gerona). Notas sobre la explotación del campo en el territorio de *Emporion*". *Archivo Español de Arqueología*, 83. Madrid. pp. 67-84.

CASAS, J.; SOLER, V. 2004. *Intervenciones arqueológicas en Mas Gusó (Gerona). Del asentamiento precolonial a la villa romana*. BAR International Series. Oxford.

CASAS, J.; NOLLA, J. M.; SOLER, V. 2010. "La Muntanyeta (Viladamat). Un establiment tardorepublicà en el territori d'Empúries". *Revista d'Arqueologia de Ponent,* 20. Lleida. pp. 145-175.

COLOMINAS, J. 1945. "Poblado ibérico del Turó de la Rovira". *Ampurias* 7-8. pp. 203-214.

CONDE, M. J. 1991. "Les produccions de *Kalathoi* d'Empúries i la seva difusió mediterrània (segles II-I aC)". *Cypsela*, IX. Girona. pp. 141-168.

CONDE, M. J. 1998. "Estado actual de la investigación sobre la cerámica ibérica pintada de época plena y tardía". *Revista de Estudios Ibéricos*, 3. Madrid. pp. 299-335.

DDAA. 1993. *Dicocer. Dictionnaire des céramiques antiques (VII s. av. n. è.- VII s. de n. è) en Méditerranée nord-occidentale (Provence, Languedoc, Ampurdan).* Lattara, 6. Lattes.

DDAA. 2001. *Dicocer 2. Corpus des céramiques de l'Âge du Fer de Lattes (fouilles 1963-1999).* Lattara, 14. Lattes.

DE LA VEGA, J. 1977. "Documents per la carta arqueològica del Pla de Barcelona". *Butlletí Mediterrània*, 10. Barcelona. pp. 9-44.

DE LA VEGA, J. 1993. *Els primers batecs històrics de Sant Martí de Provençals. Aproximació als orígens.* (l'autor). Sant Martí de Provençals. Barcelona.

FERRER, C.; GARCÍA, J.; MORER, J.; RIGO, A. 2001. "Fondo del Roig (Cunit), un nucli camperol ibèric de la Cossetània". *Actes del simposi "Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental".* El Vendrell. pp. 339-348.

FERRER, C.; RIGO, A. 2003. *Puig Castellar. Els ibers a Santa Coloma de Gramenet. 5 anys d'intervenció arqueològica (1998-2002).* Monografies locals, 2. Museu Torre Balldovina.

FRANCÈS, J. 2000. "Características, evolución y elementos definitorios de los hábitats de la primera Edad del Hierro en la depresión prelitoral catalana". *Actes del XXII Col·loqui de l'AFEAF.* Girona.

FRANCÈS, J. 2005. "Evolució de les formes d'hàbitat a la franja central de la costa catalana durant el primer mil·lenni a.n.e". *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 15. Lleida. pp. 59-78.

FRANCÈS, J.; CARLÚS, X. 1995. "Noves dades sobre l'assentament ibèric de Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès, Vallès Occidental)". *Limes*, 4-5. Cerdanyola del Vallès. pp. 45-62.

FRANCÈS, J., GUÀRDIA, M., HERNÀNDEZ, J.; SALA, O. 2002. "L'assentament ibèric de la Facultat de Medicina de la UAB (Cerdanyola del Vallès)". *Limes*, 8. Monogràfic. Cerdanyola del Vallès.

FRIGOLA, J.; RONCERO, A. 2010. "El jaciment ibèric i medieval de Can Castells (Vidreres, La Selva)". *Actes de les X Jornades d'Arqueologia de Girona.* Girona. pp. 125-128.

GARCÍA, J.; MORER, J.; RIGO, A. 1999. "El Fondo del Roig (Cunit), un nucli camperol ibèric de la Cossetània". *Miscel·lània Penedesenca*, XXIV. Vilafranca del Penedès. pp. 179-196.

GILI, E.; RIGO, A. 1992. "El jaciment ibèric de Can Calvet (Sta. Coloma de Gramenet), un assentament de l'Ibèric Ple situat a la plana". *Puig Castellar*, 3-4. Santa Coloma de Gramenet. pp. 37-52.

IBÁÑEZ, G.; MARTÍNEZ, A. 1991. *Sitges ibero-romanes a la base oriental del poblat ibèric de Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelonès) els anys 1972 al 1979.* Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet. Santa Coloma de Gramenet.

MARTÍN, A. 1975. "Excavaciones de salvamento efectuadas por el Servicio de Investigaciones Arqueológicas de la Excma. Diputación Provincial". *Revista de Gerona*, 70. Girona. pp. 20-26.

MARTÍN, A. 1994. "Els antecedents ibèrics de la ciutat de *Gerunda*". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 33. Girona. pp. 89-108.

MARTÍN, A.; BUXÓ, R.; LÓPEZ, J. B.; MATARÓ, M. 1999. "Excavacions arqueològiques a l'Illa d'en Reixac (1987-1992)". *Monografies d'Ullastret*, 1. Museu d'Arqueologia de Catalunya.

MIRET, M.; SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. 1984."Distribución espacial de núcleos ibéricos: un ejemplo en el litoral catalán". *Arqueología Espacial, Coloquio sobre distribución y relaciones entre los asentamientos*, IV. pp. 173-186.

MIRET, M. 1986. "Dades sobre el poblament ibèric (segles VI-III aC.) a la comarca del Garraf". *Protohistòria Catalana, 6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà.* Puigcerdà. pp. 219-225.

MIRÓ, C.; RAMOS, J. 2013. "Un exemple d'explotació de la carta arqueològica de Barcelona: Les vil·les i els petits assentaments agrícoles. Una primera radiografia del *Territorium*". *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona.* Època II, 9. Museu d'Història de Barcelona. Institut de Cultura. Barcelona. pp. 139-155.

MORER, J.; RIGO, A. 1999. *Ferro i ferrers en el món ibèric. El poblat de les Guàrdies (El Vendrell).* Autopistes de Catalunya. Barcelona.

MORER, J.; RIGO, A. 2003. "Jaciments ibèrics en el traçat de l'Autopista A-16: noves dades per a l'estudi del poblament a la Cossetània". *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia del Baix Penedès: Territoris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental.* Barcelona. pp. 317-327.

PLANA, R.; REVILLA, V. 2009. "Les formes de l'habitat rural et les rythmes de l'occupation des campagnes ibériques et romaines dans la zone centrale et septentrionale de la côte catalane". *Colloque Ager VIII: Les formes de l'habitat rural gallo-romain,* Aquitania, Supplément 17. Bordeus. pp. 333-346.

PLANA, R.; MARTÍN, A. 2012. "L'estudi del territori de l'*oppidum* d'Ullastret. Ocupació extramurs i paisatge rural". *Actes del Col·loqui Internacional "Paisatge periurbà a la Medi-*

terrània occidental durant la protohistòria i l'antiguitat". Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Tarragona. pp. 123-148.

RODÀ, I. 1977. "La dispersión del poblamiento en el término de Barcelona en la época anterromana". *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, XVII. Barcelona. pp. 47-92.

SÀNCHEZ, E. 1986-89. "La iberització a la conca alta del Llobregat: Estat actual de la recerca". *Empúries,* 48-50, vol. II. Museu d'Arqueologia de Catalunya. Barcelona. pp. 282-291.

SÀNCHEZ, E. 1991. "Distribució del poblament i control del territori a la conca alta del Llobregat en època ibèrica". *Actes del Simposi Internacional d'Arqueologia Ibèrica.* Manresa. pp. 321-324.

SANMARTÍ, J. 2001. "Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III aC)". *Actes de la I Taula Rodona d'Ullastret sobre "Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental".* Monografies d'Ullastret, 2. Museu d'Arqueologia de Catalunya. pp. 23-38.

TEXTOS EN CASTELLANO
SÍNTESIS

EVIDENCIAS ARQUEOLÓGICAS DE LAS COMUNIDADES HUMANAS EN LA TRANSICIÓN DEL III AL II MILENIO CAL BC EN EL PLA DE BARCELONA

Anna Gómez Bach
Anna Bordas Tissier

La presencia de las comunidades humanas en el Pla de Barcelona está bien documentada desde principios del neolítico hasta mediados del VI milenio cal BC. Sin embargo, las numerosas intervenciones arqueológicas efectuadas en diversos puntos de la ciudad han puesto de manifiesto un incremento y una intensificación de los grupos humanos a finales del III milenio y principios del II milenio cal BC, lo que se conoce como calcolítico y su transición al bronce inicial.

Para abordar esta problemática se exponen en el presente artículo los principales contextos arqueológicos recuperados en los tres grandes puntos de la ciudad; en concreto, en el barrio del Raval, en el área de Santa Caterina y en la zona de la estación de la Sagrera.

La diversidad de estrategias de gestión del territorio llevadas a cabo por estos grupos agrícolas y ganaderos se evidencia en estos momentos con una ocupación en extensión en la que destaca la diversidad en las actividades de subsistencia básica, si bien con evidencias esporádicas en la caserna de Sant Pau del Camp, Riereta, Conservatorio del Liceo, rambla del Raval o Sagrera, que se consolidan como espacios de ocupación con un registro arqueológico cada vez más sólido y extenso. Entre las prácticas antrópicas del momento destacan las actividades de unos grupos que son principalmente productores primarios y la existencia de un registro funerario variado con inhumaciones en la fosa de Santa Caterina o en la caserna de Sant Pau y con estructuras en hipogeo en la plaza de la Gardunya.

La aproximación estratigráfica se complementa con las evidencias materiales más fácilmente identificables, como las producciones cerámicas. Las producciones documentadas en la transición del III al II milenio cal BC en el Pla de Barcelona se pueden identificar con las principales tradiciones tecnológicas afines al campaniforme, "grupo del noreste", y otros utensilios lisos o con decoración cordada atribuidos genéricamente al bronce inicial.

En concreto, en Illa d'en Robador, Riereta 37-37 bis y LAV Sant Andreu se identificó un pequeño conjunto de materiales afín a los grupos campaniformes. Se trata de fragmentos de pequeñas dimensiones con decoración principalmente incisa a base de líneas de trazo desigual y dispuestas tanto en horizontal como en vertical, con ejemplos puntuales de punteados.

Por otro lado, los registros estudiados de los grupos epicampaniformes han permitido recuperar una serie de fragmentos cerámicos con decoración singular impresa o incisa. Ésta se enmarca dentro de las manifestaciones epicampaniformes, para las que se ha aceptado la existencia de un grupo específico, el "grupo del noreste", para el noreste de la península Ibérica, con una decoración que destaca por la presencia de una doble línea incisa de trazo circular en la que también se documenta impresión en forma de media caña y espiga. Éstas pueden formar guirnaldas, como en los casos de la caserna de Sant Pau, Santa Caterina, Filmoteca, la Gardunya, Riereta e Illa d'en Robador.

En resumen, podemos decir que los principales elementos diagnósticos para este momento no presentan una distribución cronológica clara y encontramos material afín al campaniforme y epicampaniforme en una proporción muy baja y a menudo formando parte de depósitos secundarios. Estos datos son presentados y complementados con dataciones radiométricas diversas, algunas ya publicadas pero en su mayoría inéditas, que permiten contextualizar parte de los depósitos arqueológicos generados. Esta dinámica, que consideramos de tipo resiliente, por su variabilidad y carácter oportunista, permitirá comprender unas ocupaciones al aire libre que muestran dinámicas de sedimentación y amortizaciones muy desiguales entre sí.

Finalmente, cabe señalar que, paralelamente, estos datos permiten consolidar el Pla de Barcelona como espacio privilegiado para el estudio de las comunidades prehistóricas que entre el 2100 y el 1700 cal BC configuran los espacios costeros del Mediterráneo occidental.

LOS YACIMIENTOS DE LA ESTACIÓN DE LA LAV EN LA SAGRERA Y EL DEL HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU: APROXIMACIÓN AL ESTUDIO DE LA EVOLUCIÓN DEL POBLAMIENTO RURAL DE ÉPOCA IBÉRICA EN EL PLA DE BARCELONA

Sergio Arroyo Borraz
Josefa Huertas Arroyo
Jordi Aguelo Mas
Albert Velasco Artigues
Javier González Muñoz
Jordi Nadal Lorenzo
Maria Saña Seguí
Miquel Molist Montañá

Con este artículo se pretende hacer una aproximación al estudio del poblamiento rural en época ibérica en el Pla de Barcelona, tomando como punto de partida los datos extraídos en los yacimientos de la estación de la LAV en la Sagrera y del Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

Se entienden por "poblamiento rural" los asentamientos ubicados cerca de los grandes ejes de comunicación, en las zonas llanas y fértiles, consistentes en lugares de explotación económica y que, de un modo u otro, dependen de otros centros de entidad superior o de los núcleos vertebradores del territorio, y que se definen arqueológicamente por una serie de características recurrentes: se sitúan en lugares llanos, con frecuencia al pie de las montañas y próximos a las zonas de cultivo, muy a menudo cerca los unos de los otros, y presentan unas dimensiones pequeñas, por lo menos por lo que respecta a la zona de vivienda, y ausencia de estructura urbana y fortificaciones.

En el yacimiento de la estación de la LAV en la Sagrera se excavaron dieciséis silos, dos pozos, un posible fondo de cabaña y dos grandes zanjas de función indeterminada situados entre los siglos IV a.C. y alrededor del 200 a.C. Cabe destacar, a grandes rasgos, la gran capacidad de almacenaje de los silos y la representación de las cerámicas importadas, que alcanza proporciones de alrededor del 10%.

A raíz de las obras de remodelación del conjunto histórico del Hospital de la Santa Creu i Sant Pau se excavaron ocho silos y un pozo situados cronológicamente entre finales del siglo III a.C. y el siglo I a.C. También en este caso cabe destacar la gran capacidad de almacenaje de los silos así como la representación de las cerámicas importadas, con una proporción en torno al 10% que llega hasta el 20% en la fase final del yacimiento.

Se han hecho varios intentos de definir y clasificar las diferentes categorías de núcleos rurales, siguiendo criterios determinados, como son las dimensiones y la entidad arquitectónica del núcleo, estructuras significativas (silos, hornos, distribución doméstica…) y características de la cultura material (proporciones por tipo y funciones de

las diferentes clases de objetos, presencia o ausencia de bienes de prestigio, etc.). Teniendo en cuenta estas características, se pueden dividir los asentamientos rurales por lo menos en tres categorías básicas. En primer lugar, las aldeas o unidades de explotación agrupadas, conformadas por una zona de vivienda no muy extensa asociada a una zona de estructuras destinadas al almacenaje de excedente agrícola, como por ejemplo los yacimientos de Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès), Les Guàrdies y Mas d'en Gual (El Vendrell), así como los núcleos de Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà) y Saus (Camallera). En segundo lugar, las residencias señoriales rurales, identificadas por una única unidad residencial aislada, que destaca por sus dimensiones y su complejidad estructural, con superficies de entre 100 y 200 m^2, formadas por un elevado número de estancias articuladas alrededor de espacios abiertos o patios, y representadas por el yacimiento del Fondo del Roig (Cunit) o el de Can Calvet de Santa Coloma de Gramenet. Finalmente, en tercer lugar, los asentamientos definidos como casas de labor o unidades de explotación aisladas, constituidas por un único núcleo familiar que reside de manera aislada en viviendas de modalidad sencilla y con una capacidad relativamente baja de generar y almacenar excedentes, como por ejemplo el yacimiento de la Facultad de Medicina de la UAB en Cerdanyola del Vallès. A la hora de asociar los dos núcleos estudiados a alguna de las categorías existentes, dos datos pueden ser relevantes. El primero, las grandes dimensiones de los silos, y el segundo, la alta representación de las cerámicas de importación, que se sitúa en torno al 10%. Ambas circunstancias nos permitirían pensar que los dos núcleos podrían haber sido establecimientos rurales del estilo de las aldeas o unidades de explotación agrupadas como las de Les Guàrdies, Mas d'en Gual (El Vendrell) o Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès).

Queremos destacar también la constatación de la alta densidad de este tipo de poblamiento que se documenta en el Pla de Barcelona. La presencia de todos estos yacimientos nos lleva a concluir que, como mínimo desde el ibérico pleno, en este territorio se llevaba a cabo una explotación agrícola muy intensa.

La producción proveniente de esta densa ocupación rural de la llanura debía de ser gestionada y en parte acumulada en núcleos urbanos fortificados en altura,

que en la zona de estudio corresponderían a los núcleos de Montjuïc y el Turó de la Rovira. Pero es importante destacar que una parte significativa de la producción debía de seguir en manos de las comunidades rurales, las cuales debían de acumular y gestionar una parte significativa de lo que producían.

Esta dinámica de explotación intensiva del potencial agrícola del Pla de Barcelona parece arrancar en el siglo IV a.C., como atestigua el yacimiento de la estación de la LAV en la Sagrera, y debió de incrementarse notablemente en torno al 200 a.C., lo que se evidencia en los grandes silos documentados en el núcleo del Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, continuando sin cambios significativos en el período ibérico tardío.

A diferencia de lo que ocurre en los núcleos urbanos, que sufren abandonos sistemáticos o transformaciones radicales a partir del 200 a.C., el poblamiento rural parece caracterizarse por una clara continuidad, e incluso mantener una tendencia a intensificarse, pero sin cambios significativos por lo que respecta a estructuras, tipología de los asentamientos, dimensiones, etc. En conclusión, esta dinámica nos puede permitir plantear como hipótesis que el poblamiento rural de época romana republicana no parece que se presente como un fenómeno de nueva implantación de filiación itálica sino como el resultado de aprovechar y mantener unas dinámicas y estructuras preexistentes de clara filiación ibérica.

La ciudad romana de *Barcino* se erige aprovechando dos pequeñas colinas, de 16,9 y 14 m de altura, que tuvieron un importante papel en el aspecto simbólico y de representación de la urbe. La trama urbana se basa en la ortogonalidad de un modelo de fundación *ex novo*, como continuación del reparto del territorio a través de la centuriación, pese a que esta concepción presenta, como en otras ciudades romanas, algunas irregularidades.

Por lo que respecta al foro, éste no se localiza en una posición central, sino un poco desplazado hacia el noroeste, para aprovechar la elevación de una de las colinas. Consiste en una plaza alargada porticada en dirección noreste/suroeste, organizada en dos terrazas de iguales dimensiones, con el templo, conocido como templo de Augusto, en una posición central. Unos 6 m separan la terraza superior de la inferior. La localización de la curia en la terraza inferior y la relativa a las estructuras del pórtico en la superior nos permiten hacernos una idea de las dimensiones del espacio foral.

La curia se ha podido establecer a partir de unas estructuras que definen un edificio alargado; se trata de unos muros de 1,50 m de ancho, expoliados en algunos puntos. Dentro de esta estancia, en el lado noroeste, otras estructuras marcan una segunda estancia más pequeña, también alargada, levantada con grandes bloques de piedra. *In situ* se conservan varios sillares, que presentan un revestimiento aplacado de mármol. En el caso de Barcelona, se trataría de un edificio formado por un patio/atrio y un aula, una de las propuestas arquitectónicas de curia más conocidas y documentadas, y que encontramos en otros muchos ejemplos del imperio.

En relación con la curia, es de gran interés la localización en las excavaciones de dos elementos que debían de encontrarse en su interior: una estatua togada y un ara. La primera debía de formar parte del programa escultórico del edificio. Se trata de un togado infantil con *bulla*, que presenta el elemento de sujeción en la parte posterior y que podría haber estado colocado en un nicho. La segunda pieza hallada se corresponde con un ara anepígrafa, realizada con piedra de Montjuïc, un ele-

ENGLISH TEXT
SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL EVIDENCE OF HUMAN COMMUNITIES IN THE TRANSITION FROM THE 3RD TO 1ST MILLENNIUM CAL BC IN THE BARCELONA PLAIN

Anna Gómez Bach
Anna Bordas Tissier
Sergio Arroyo Borraz
Josefa Huertas Arroyo
Jordi Aguelo Mas
Albert Velasco Artigues
Javier González Muñoz
Jordi Nadal Lorenzo
Maria Saña Seguí
Miquel Molist Montañá

The presence of human communities in the Barcelona Plain has been well documented since Early Neolithic in the mid-6th millennium cal BC. However, the numerous archaeological interventions in several points of the city reveal an increase and intensification of the human groups in the late 3rd millennium and early 2nd millenium cal BC, which is known as the Late Copper Age and transition to the Early Bronze Age.

In order to address this issue, this article sets out the main archaeological contexts recovered in the three main areas of the city; more specifically in the Raval neighbourhood, the area of Santa Caterina and the area of La Sagrera railway station.

The diversity of strategies for the management of the territory by these agricultural and stockbreeding groups is now clearly revealed with an extensive occupation in which the diversity in the activities of basic survival stands out, although with sporadic evidence in the barracks of Sant Pau del Camp, Riereta street, the new Conservatori del Liceu, Rambla del Raval or Sagrera railway station, which are consolidated as spaces of occupation with increasingly solid and extensive archaeological records.

Especially notable among the anthropic practices are the activities of some groups that are primarily producers and the existence of a varied funerary record with ditch burials in Santa Caterina or in the barracks of Sant Pau and with hypogeum structures in La Gardunya Square.

The stratigraphic approach is complemented with the most easily identifiable material evidence, such as ceramic productions. Pottery production documented in the transition from the 3rd to 2nd millennium cal BC in the Barcelona Plain can be identified with the main technological traditions related to the bell beaker, "north-eastern group", and other plain or corded decoration pottery generically attributed to the Early Bronze Age.

More specifically in the Illa d'en Robador, Riereta 37-37 bis and Sant Andreu railway station, a small set of materials related to the bell beaker groups was identified. These correspond to small fragments with mainly incised decoration formed by lines of unequal layout and arranged both horizontally and vertically, with examples of occasional dotted lines.

Moreover, the records studied of the epi-bell beaker pottery have allowed a series of ceramic fragments with impressed or incised decoration to be recovered. This is framed within the epi-bell beaker types, for which the existence of a specific "north-eastern group" for the north-east of the Iberian Peninsula has been accepted, with a decoration that stands out for the presence of a double incised circular lines with impressed decoration in the form of ungulated or spicatum. These can form garlands such as in the cases of the barracks of Sant Pau, Santa Caterina, Filmoteca, Gardunya, Riereta and Illa d'en Robador.

In short, we can argue that the main diagnostic elements for this period do not feature a clear chronological distribution and that we find material related to the bell beaker and epi-bell beaker in a very low proportion and often forming part of secondary deposits. This data is presented and complemented by diverse radiometric results, some already published but most new, which enables us to contextualise part of the archaeological deposits generated. This dynamic, that we consider resilient because of its variability and opportunistic nature, will enable us to understand open air settlements that show sedimentation and amortisation dynamics very unequal between each other.

Finally, it is important to point out that this data also consolidates the Barcelona Plain as a privileged area for the study of the prehistoric communities found between 2100 and 1700 cal BC on the coastal areas of the western Mediterranean.

THE SITES OF LA SAGRERA HIGH SPEED TRAIN STATION AND LA SANTA CREU I SANT PAU HOSPITAL: AN APPROACH TO THE STUDY OF THE EVOLUTION OF RURAL SETTLEMENTS FROM THE IBERIAN PERIOD IN THE BARCELONA PLAIN

This article seeks to explore the study of rural settlements during the Iberian period in the Barcelona Plain, taking as a starting point the data extracted from the sites of La Sagrera high speed train station and La Santa Creu i Sant Pau Hospital.

Rural settlements are understood as those located along the major routes, in the plain and fertile areas, consisting of farming areas and that, in one way or another, depend on other higher level centres or structuring settlements of the territory and are defined archeologically by a series of recurrent characteristics: they are located in flat areas, frequently at the foot of mountains and by arable zones, often very close to each other and small, at least in terms of the housing area, and lack an urban structure and fortifications.

On the site of La Sagrera high speed train station, sixteen silos, two wells, a possible hut foundation and two large fragments of undetermined purpose located between the 4th century BC and around 200 BC were excavated. In general terms, it is worth noting the great storage capacity of the silos and the representation of imported ceramics, which reaches proportions of around 10%.

Following the remodelling works of La Santa Creu i Sant Pau Hospital, eight silos and a well dated between the late 3rd century BC and 1st century BC were excavated. On this site it is also worth noting the great storage capacity of the silos and the representation of the imported ceramics, which reaches proportions of around 10% and 20% in the final phase of the site.

Several attempts have been made to define and classify the different categories of rural settlements, following specific criteria, which are the sizes and architectural importance of the settlement, significant structures (silos, furnaces, layout of the domestic arrangements...) and characteristics of the material culture (proportions by types and functions of the different kinds of objects, presence or absence of prestigious goods, etc.). Bearing in mind these characteristics, the rural settlements can be divided into at least three basic categories. In the first place, the hamlets or grouped farming units, formed by a not very extensive housing

area associated with an area of structures for storage of agricultural surpluses, such as the sites of Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès), Les Guàrdies and Mas d'en Gual (Vendrell), and also the settlements of Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà) and Saus (Camallera).
Secondly, the rural stately homes, identified by a unique isolated residential unit, notable for its size and structural complexity, with surface areas of between 100 and 200 m^2, formed by a high number of rooms arranged around open areas or courtyards, represented by the site of Fondo del Roig (Cunit) or Can Calvet in Santa Coloma de Gramenet. Finally, the settlements defined as farmhouses or isolated farming units, consisting of a single family unit that resides in isolation in dwellings of a simple modality and with a relatively low capacity for generating and storing surpluses, such as the site of the UAB Faculty of Medicine in Cerdanyola del Vallès.
When relating the two settlements studied to one of the existing categories, there are two pieces of data that can be relevant. The first, the large size of the silos, and the second, the high rate of imported ceramics, at around 10%. These two facts would suggest that both settlements could have become rural establishments in the style of the hamlets or grouped farming units like those of Les Guàrdies, Mas d'en Gual (Vendrell) or Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès).
We also want to point out the high density of this type of settlements documented in the Barcelona Plain. The presence of all these sites leads us to conclude that, at least since the Full Iberian period, in this territory there was very intensive agricultural exploitation.
The produce of this dense rural occupation of the plain must have been managed and partly accumulated in fortified urban settlements on high ground, which in the area under study would correspond to the settlements of Montjuïc and La Rovira hill. But it is important to note that a major part of production must have remained in the hands of rural communities, which must have accumulated and managed a significant part of what they produced.
This dynamic of intensive exploitation of the agricultural potential of the Barcelona Plain seems to have begun in the 4th century BC, as shown by the site of La Sagrera high speed train station and must have increased notably in the period around 200 BC, clearly indicated by the large silos documented in the settlement of La Santa Creu i Sant Pau Hospital, continuing without significant changes in the Late Iberian period. In contrast to what happens in urban settlements, which suffer from systematic abandonment or radical transformations, from 200 BC, the rural settlements seem to be characterised by clear continuity, and even maintain a tendency to intensify, but without significant changes in terms of structures, typology of settlements, dimensions, etc. In conclusion, this dynamic can allow us to hypothesise that the rural settlements of the republican Roman period do not seem to be a new phenomenon of Italic influence, but rather the result of using and maintaining pre-existing dynamics and structures of a clear Iberian influence.

The Roman city of *Barcino* rises up on two small hills of 16.9 and 14 m in height that had an important role in the symbolic and representational aspect of the city. The urban layout is based on the orthogonality of an *ex novo* foundation model, as a continuation of the division of the territory through centuriation, although this concept has, as in other Roman cities, some irregularities. The forum is not located in a central position but slightly towards the northwest, to exploit the height of one of the two hills. It corresponds to an elongated porticoed square in northeast/southwest direction, organised in two terraces of the same size, with the temple, known as the temple of Augustus, in a central position. The forum is organised into two terraces. A difference of nearly 6 m separates the upper from the lower terrace. The location of the curia in the lower terrace and that of the structures of the portico in the upper terrace gives us an idea of the dimensions of the forum area.
The curia has been established based on structures that define an elongated building. These walls are 1.50 m wide, dismantled in some points. Inside this room and on the northwest side, other structures define a smaller and also elongated room made from large blocks of stone. Several freestones remain *in situ* that were covered with marble slabs. In the case of Barcelona, it would have been a building formed by a courtyard/atrium and an aula, one of the best known and documented examples of an architectural curia. We can see this arrangement in many other imperial buildings.
In terms of the curia, the discovery during the excavations of two elements that must have been deposited inside is of great interest: a statue with toga and an altar stone. The former must have formed part of the sculptural decoration of this building. It is a child wearing toga with *bulla* with, in the lower part, the element of subjection and that could have been put in a niche.
The second piece found corresponds to an altar stone without inscriptions made with stone from Montjuïc, a frequent element in the aulae of the curiae, as we can see in the *Curia Iulia,* which has the altar to Victoria Augusta, in that of

TEXTES EN FRANÇAIS
RÉSUMÉ

EVIDENCES ARCHÉOLOGIQUES DES COMMUNAUTÉS HUMAINES PENDANT LA TRANSITION DU IIIE AU IIE MILLÉNAIRE CAL BC DANS LA PLAINE DE BARCELONE

Anna Gómez Bach
Anna Bordas Tissier

La présence de communautés humaines dans la plaine de Barcelone est abondamment documentée depuis le début du néolithique jusqu'au VIe millénaire cal BC. Cependant, les nombreuses interventions archéologiques effectuées à différents endroits de la ville confirment une augmentation et une intensification des groupes humains à la fin du IIIe millénaire et au début du IIe millénaire cal BC, la période connue comme le chalcolithique et sa transition vers le bronze initial.

Afin d'aborder ce thème, nous exposons dans cet article les principaux contextes archéologiques récupérés dans les trois grands points de la ville. Plus précisément dans le quartier du Raval, dans la zone de Santa Caterina et dans la zone de la gare de la Sagrera.

La diversité de stratégies de gestion du territoire employées par ces groupes d'agriculteurs et d'éleveurs est parfaitement mise en évidence à cette époque avec une occupation en extension dans laquelle on soulignera la diversité des activités de subsistance de base, bien que sporadiques, à la caserne de Sant Pau del Camp, dans la rue Riereta, près du nouveau Conservatoire du Liceu, sous la Rambla del Raval ou à la Sagrera qui se confirment comme des espaces d'occupation avec un registre archéologique de plus en plus solide et étendu.

Parmi les pratiques anthropiques du moment on remarquera les activités de groupes qui sont principalement des producteurs primaires et l'existence d'un registre funéraire varié avec des inhumations dans la fosse de Santa Caterina ou à la caserne de Sant Pau et avec des structures en hypogée sur la place de la Gardunya.

L'approche stratigraphique est complétée par les évidences matérielles les plus facilement identifiables telles que les productions de céramiques. Les productions documentées lors de la transition du IIIe au IIe millénaire cal BC dans la plaine de Barcelone correspondent aux principales traditions technologiques proches du campaniforme, « groupe du nord-est » et d'autres vases lisses ou avec une décoration cordée attribuées génériquement au bronze initial.

Plus précisément, dans les rues Robador et Riereta, 37 - 37 bis, et à la gare du TGV de Sant Andreu on a trouvé un petit ensemble de matériaux semblable aux groupes campaniformes. Il s'agit de fragments de petites dimensions décorés principalement de lignes incisées au tracé irrégulier et disposées aussi bien horizontalement que verticalement avec des exemples occasionnels de pointillés. D'autre part, l'étude des registres des groupes épicampaniformes a permis de récupérer une série de fragments de céramique à la décoration singulière imprimée ou incisée. Ils s'inscrivent au sein des manifestations épicampaniformes pour lesquelles on a accepté l'existence d'un groupe spécifique, le « groupe du nord-est », pour le nord-est de la péninsule Ibérique, avec une décoration particulière : la présence d'une double ligne incisée au tracé circulaire où l'on remarque aussi une impression en forme de demi roseau et d'épi. Cette décoration peut former des guirlandes comme dans les fragments de la caserne de Sant Pau, à Santa Caterina, à la Filmoteca (cinémathèque), sur la place de la Gardunya, dans la rue Riereta et dans le pâté de maison de la rue Robador.

Pour résumer, on peut dire que les principaux éléments de diagnostic de cette époque ne présentent pas une distribution chronologique claire. Nous trouvons du matériel voisin du campaniforme et de l'épicampaniforme en très petite quantité et qui fait souvent partie de dépôts secondaires. Ces données sont présentées et complétées par diverses datations radiométriques, certaines ont déjà été publiées, mais la plupart sont inédites et permettent de situer dans leur contexte une partie des dépôts archéologiques créés. Cette dynamique de sédimentation que nous considérons de type résilient à cause de sa variabilité et de son caractère opportuniste, permettra de comprendre certaines occupations à l'air libre qui montrent des dynamiques de sédimentation et d'amortissement très différentes entre elles.

Il faut finalement signaler que ces données permettent en même temps de conforter la plaine de Barcelone comme espace privilégié pour l'étude des communautés préhistoriques qui, entre 2 100 et 1 700 cal BC, configurent les espaces côtiers de la Méditerranée occidentale.

LES GISEMENTS DE LA GARE DU TGV À LA SAGRERA ET CEUX DE L'HÔPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU : APPROCHE DE L'ÉTUDE DE L'ÉVOLUTION DU PEUPLEMENT RURAL À L'ÉPOQUE IBÉRIQUE DANS LA PLAINE DE BARCELONE

Sergio Arroyo Borraz
Josefa Huertas Arroyo
Jordi Aguelo Mas
Albert Velasco Artigues
Javier González Muñoz
Jordi Nadal Lorenzo
Maria Saña Seguí
Miquel Molist Montañá

Cet article tentera d'étudier le peuplement rural à l'époque ibérique dans la plaine de Barcelone, en prenant comme point de départ les données extraites des gisements de la gare du TGV à la Sagrera et ceux de l'hôpital de la Santa Creu i Sant Pau.

Par peuplement rural on entend les colonies situées en bordure des grands axes de communication, dans les zones plates et fertiles qui constituent des endroits d'exploitation économique et qui, d'une manière ou d'une autre, dépendent d'autres centres plus grands ou des noyaux qui vertèbrent le territoire et qui se définissent sur le plan archéologique par une série de caractéristiques récurrentes : ils se situent dans des endroits plats, en général au pied de montagnes et près de zones cultivables, très souvent à proximité aussi les uns des autres. Ils sont plutôt de petite taille, du moins en ce qui concerne la zone de logement et il n'y a pas de structure urbaine ni de fortifications.

Dans le gisement de la gare du TGV à la Sagrera, on a fouillé seize silos, deux puits, un possible fond de cabane et deux grandes parties ayant une fonction indéterminée dont la date se situe entre le IVe et le IIe siècle av. J.-C. En lignes générales, nous mentionnerons la grande capacité d'emmagasinage des silos et la représentation des céramiques importées qui atteint des proportions qui tournent autour de 10 %.

Au moment des travaux de restauration de l'ensemble historique de l'Hôpital de la Santa Creu i Sant Pau, on a fouillé huit silos et un puits situés chronologiquement entre la fin du IIIe siècle et le Ier siècle av. J.-C. Il faut aussi noter la grande capacité d'emmagasinage de ces silos et la représentation des céramiques importées qui atteignent une proportion d'environ 10 % et peut même arriver à 20 % dans la phase finale du gisement.

On a fait différentes tentatives pour définir et classer les diverses catégories de noyaux ruraux selon des critères déterminés : les dimensions et le style architectural du noyau, les structures significatives (silos, fours, distribution des agencements domestiques, etc.) et les caractéristiques de la culture matérielle (proportions par types et fonctions des différentes sortes d'objets, pré-

sence ou absence de biens de prestige, etc.). Si l'on tient compte de ces caractéristiques, on peut classer les colonies rurales en au moins trois catégories de base. En premier lieu, les hameaux ou les unités d'exploitation groupées, composées par une zone d'habitat peu étendue associée à une zone de structures destinées à l'emmagasinage d'excédent agricole comme, par exemple, les gisements de Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès), les Guàrdies et Mas d'en Gual (Vendrell) ainsi que les centres de Mas Gusó (Bellcaire d'Empordà) et de Saus (Camallera). En deuxième lieu, les résidences seigneuriales rurales, identifiées par une seule unité résidentielle isolée, qui est marquée par ses dimensions et sa complexité structurelle qui atteignent des dimensions allant de 100 à 200 m^2, formées par un nombre élevé de pièces articulées autour d'espaces ouverts ou de patios, on en trouve un exemple dans le gisement du Fondo del Roig (Cunit) ou dans celui de Can Calvet de Santa Coloma de Gramenet. Finalement, en troisième lieu, les colonies définies comme mas ou unités d'exploitation isolées, constituées par un unique noyau familial qui vit de manière isolée dans un logement simple et qui offre une capacité relativement faible à créer et emmagasiner des excédents, c'est le cas, par exemple, du gisement de la Faculté de Médecine de l'UAB à Cerdanyola del Vallès.

Lorsque l'on veut faire entrer les deux noyaux étudiés dans l'une des catégories existantes deux données peuvent s'avérer importantes. La première réside dans les grandes dimensions des silos et la deuxième dans la forte présence des céramiques d'importation qui se situe aux alentours de 10 %. Ces deux faits nous permettraient de penser que les deux noyaux auraient pu devenir des établissements ruraux dans le style des hameaux ou des unités d'exploitation groupées comme celles de les Guàrdies, Mas d'en Gual (Vendrell) ou encore Can Xercavins (Cerdanyola del Vallès).

Nous tenons à souligner aussi que nous avons constaté une forte densité de ce type de peuplement dans la plaine de Barcelone. La présence de tous ces gisements nous mène à conclure qu'au moins depuis la période du plein ibérique, il existait sur ce territoire une exploitation agricole particulièrement intense.

La production qui provient de cette dense occupation rurale de la plaine devait être gérée et en partie accumulée dans des noyaux urbains fortifiés situés sur les hauteurs, ce qui, dans la zone étudiée, correspondrait à Montjuïc et au Turó de la Rovira. Mais il est important de souligner qu'une partie importante de la production devait rester entre les mains des communautés rurales qui devaient accumuler et gérer une partie importante de ce qu'elles produisaient.

Cette dynamique d'exploitation intensive du potentiel agricole de la plaine de Barcelone paraît démarrer au IVe siècle av. J.-C., comme le prouve le gisement de la gare du TGV de la Sagrera, et avait considérablement augmenté autour du IIe siècle av. J.-C., ce qui apparaît de manière évidente dans les grands silos documentés au noyau de l'Hôpital de la Santa Creu i Sant Pau et s'est poursuivi sans changements significatifs au cours de la période de l'ibérique tardif. Contrairement à ce qui se passe dans les noyaux urbains, qui sont systématiquement abandonnés ou subissent des transformations radicales, à partir du IIe siècle av. J.-C., le peuplement rural paraît être caractérisé par une claire continuité avec une tendance à s'intensifier mais sans changements significatifs en ce qui concerne les structures, la typologie des colonies, les dimensions, etc. En conclusion, cette dynamique peut nous permettre d'émettre l'hypothèse suivante : le peuplement rural de l'époque romaine républicaine ne semble pas être un phénomène de nouvelle implantation hérité de l'Italie, mais résulterait du fait de profiter et de maintenir des dynamiques et des structures préexistantes avec une filiation ibérique claire.

La ville romaine de *Barcino* a été édifiée en profitant de deux petites collines de 16,9 et 14 m de hauteur qui ont joué un rôle important dans l'aspect symbolique et de représentation de la ville. La trame urbaine se base sur l'orthogonalité d'un modèle de fondation *ex novo,* comme à la suite de la répartition du territoire à travers le système de centuriation bien que cette conception présente, comme dans d'autres villes romaines, quelques irrégularités.

Quant au forum, il n'a pas une position centrale mais se trouve légèrement déplacé vers le nord-ouest afin de profiter de l'élévation de l'une des deux collines. Il correspond à une place à arcades, de forme allongée, qui suit la direction nord-est/sud-ouest, disposée en deux terrasses de mêmes dimensions, avec le temple connu comme le temple d'Auguste au centre. Le forum s'organise autour de deux terrasses. Une différence de près de 6 mètres sépare la terrasse supérieure de la terrasse inférieure. Le positionnement de la curie sur la terrasse inférieure et la terrasse supérieure à arcades nous permet de nous faire une idée de l'espace occupé par le forum.

La curie a pu être reconnue grâce à des structures qui définissent un bâtiment de forme allongé. Il s'agit de murs de 1,5 mètre d'épaisseur, abîmés en certains endroits. À l'intérieur de cet espace, sur le côté nord-ouest, d'autres structures dessinent un autre espace, plus petit, allongé lui aussi, construit à l'aide de gros blocs de pierre. On conserve *in situ* plusieurs pierres de taille qui offrent un revêtement plaqué en marbre. Dans le cas de Barcelone, nous aurions affaire à une construction composée d'un patio/atrium et d'une salle, soit l'une des propositions architecturales les plus connues et documentées de curie. Nous pouvons observer cette même organisation en bien d'autres endroits de l'empire.

En ce qui concerne la curie, la localisation, lors des fouilles, de deux éléments qui devaient se trouver à l'intérieur présente un grand intérêt. Il s'agit d'une statue portant une toge et d'une pierre d'autel. La statue devait faire partie du programme de sculptures de ce bâtiment. Il s'agit d'une statue d'enfant portant une toge avec une *bulla* qui pré-

IL·LUSTRACIONS COLOR

Figura 9
Esquerra: *Kalathoi* del grup A-2. **Dreta:** grup B-4.
[Fotografia: Núria Miró-MUHBA]

Figura 10
Kalathoi grup B-4.
[Fotografia: Núria Miró-MUHBA]